1917 1967

נ י ר

מאז

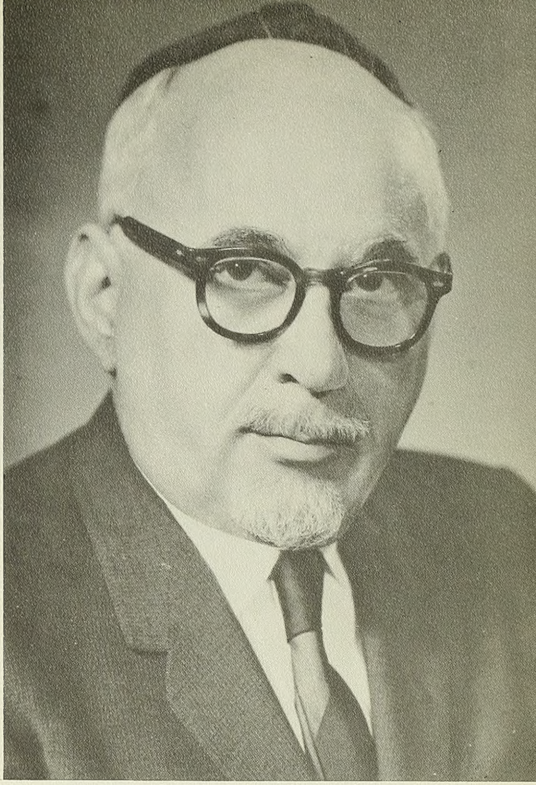

ןעד.

״כי יובל היא
קודש תהיה לכם״

ויקרא כה:יב

התוכן

YESHIVA UNIVERSITY
AMSTERDAM AVENUE & 186TH STREET
NEW YORK 33, N. Y.

OFFICE OF THE PRESIDENT

ב"ה ד' סיון תשכ"ז

למסיימים:

הנני מגיש לכם ברכותי הנאמנות ואחולי הלבביים לרגל סיומכם את בית המדרש למורים שבו רכשתם תורה וחכמה, דעת עמנו, ושפת קדשנו והתכשרתם לתעודתכם בחיים.

לשנה זו חשיבות מיוחדת בתולדות המוסד שבקרתם בו. שנת היובל היא זאת לבית המדרש למורים. לפני חמישים שנה הונח היסוד להקמתו על טהרת המסורת העברית וערכי ישראל הנצחיים והמקודשים; ושנה ראשונה היא זאת להתפתחותה של המכללה ע"ש אלישבע מיכאל. כמסיימי המוסד הזה אתם משתפים את עצמכם במפעלה ההיסטורי של ישיבה-אוניברסיטה ובחזונה, חזון העתיד, לקידומו של החינוך היהודי.

הנוער בימינו, יותר מן הדורות הקודמים, צריך להבנה יתירה של ערכי החכמה ומסורותיה הנעלות. בין שתעשו בשדה החינוך ובין שתתגדרו בתחום עבודה ציבורית אחרת, מאמין אני באמונה שלמה שתשמשו בדרך חייכם דוגמא ומשל לאחרים ותוציאו מוניטין לאידיאלים של מורשתנו הקדושה.

תהא-נא הברכה שורה בכל מעשיכם בפרט ובכלל!

שלכם בכבוד,

ד"ר שמואל בלקין
נשיא האוניברסיטה

TEACHERS INSTITUTE FOR MEN

Amsterdam Avenue & 186th Street / New York, N.Y. 10033 / (212) LOrraine 8-8400

בית מדרש למורים
לשכת המנהל

ב"ה ד' סיון תשכ"ז

למסיימינו היקרים:

השנה אני כותב ל"ניר" מכתב פרידה אחרון בתור מנהל המוסד. כפי שידוע לכם, יוצא אני יחד אתכם מבית המדרש למורים. אתם הייתם בבית המדרש למורים רק ארבע שנים, אבל אני בליתי במוסד שלנו עשרים שנה, עשר שנים בתור דפתרן ועשר שנים בתור מנהל, והגיע הזמן שעלי לפרוש מהמוסד החביב על כולנו.

אני אמשיך ללמד היסטוריה יהודית אמריקאית, אי"ה, בישיבה אוניברסיטה ואתם תצאו לעולם הרחב לפרופסיות שונות, ואני מקוה גם להוראה עברית. השנים שבליתם במוסד הן רק אחדות, אבל אני תקוה שלא תשכחו בעתיד את בית המדרש למורים ואת מוריו ואולי גם את מנהלכם. הרבה פעמים כשנאמתי לפניכם הדגשתי את יעוד ישראל. אתם תשתתפו ביעוד המזהיר והחשוב של היהודים בשנים הבאות. אתם תשתתפו בבנין עולם חדש, עולם כולו טהור ועולם של צדק. אני לא אראה אותו עולם, אבל אתם לא רק שתשתתפו בעולם הזה, אלא גם תבנו אותו, יחד עם כלל ישראל.

זכרו את התורה שלמדתם בבית המדרש למורים, ותהיו מבורכים מן השמים.

שלכם,

ד"ר חיים ב. גרינשטיין
מנהל

הקדשה

במשרדו תמיד יקבל את פניך בחיוך ובמחיצתו תרגיש חמימות ביתית מקרבת. נכנסת ללשכתו בלב כבד, מובטח לך שביציאתך יוקל לך. אל נא תהסס לפנות אליו כי ד"ר **חיים גרינשטיין** הוא יותר ממנהל הדן עם התלמיד על ציוניו והשגיו. בראש וראשונה הוא אב מסור לתלמידיו, המוכן לעמוד לימינם בכל עת. אשיותו האצילה, אדיבותו ועדינותו כולן אומרות כבוד, אף על פי שהוא בעצמו שפל רוח ועניו. ואמנם, תכונות מצוינות אלו קרבו את ד"ר גרינשטיין ללבות כל תלמידי בית המדרש שלנו.

כאשר בא לבית המדרש לפני עשרים שנה קדמו את פניו ששים תלמידים בלבד ומאז גדל מספרם חמשת מונים.

בהתערבותו הפעילה של מנהלנו היקר נוצר קשר הדוק בין מוסדנו ומדינת ישראל. בהאמינו שהפתרון היחיד למניעת התבוללות וטמיעה בגולה מונח בעליה המונית לארץ הקודש, מצא ד"ר גרינשטיין לנחוץ לפתח קשרי חינוך ישירים עם ישראל דרך מכוני גרינברג וגולד. ואכן, במשך השנים האחרונות גדל מספר משתלמינו בישראל במדה רבה, ובשובם מביאים הם מהווי הארץ ומתרבותה.

כמו כן דאג ד"ר גרינשטיין להשגת מלגות השתלמות עבור התלמידים המצטיי-נים המתכננים לבקר באוניברסיטה העברית שבירושלים. בסיפוק רב מצביע הוא כיום על רבים מהם שעשו חיל ומשמשים כמרצים במכללות שונות הן בישראל והן ברחבי ארה"ב.

למרות השכלתו הגבוהה וידיעותיו הרחבות נוקט מנהלנו עד היום בסיסמא: „...ומתלמידי יותר מכולם". לגבינו, תלמידיו, נכון לומר: „הרבה למדנו מרבותינו, אך מד"ר גרינשטיין יותר מכולם".

לדמות רבת פעלים זו, אשר השקיעה את מיטב שנותיה לסלילת דרך מישרין ולקריעת חלונות לעתיד לנו ולבאים אחרינו, מקדישים אנו את ספר היובל הזה. הערכה והערצה משולבות בכבוד והוקרה למנהלנו המסור ממלאות את לבותינו בעזובינו את כתלי בית המדרש. מי יתן ויזכה לאורך ימים, שפע בריאות ורוב אושר.

מרת **אלישבע** ע״ה

בת ר׳ יהודה אברהם **זאנדהיימער** ז״ל

אשת ר׳ יעקב מיכאל נ״י

נפטרה כ״ה טבת, תשכ״ה

מוסדנו המחודש נושא את שמה של הגברת **אלישבע מיכאל**, נ״ע. מרת מיכאל ז״ל היתה אשה שהצטיינה בנדיבות־לב ואישיות עדינה. מוצאה ממשפחת נדיבים מיוחסת בפרנקפורט־דמיין, וכל ימיה שמרה אמונים למסורת אבותיה בחלקה מהונה לעני ואביון הנזקקים.

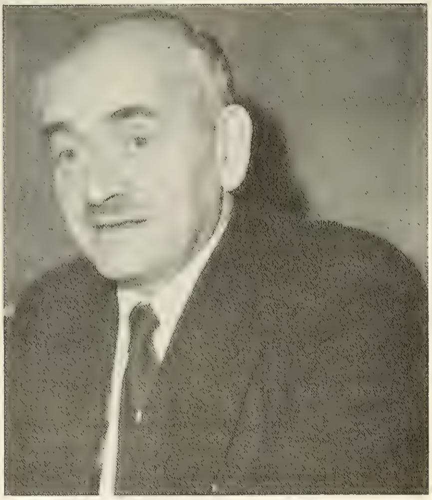
בעלה היקר, מר **יעקב מיכאל**, יבלח״ט, משכיל ותומך תורה, הנהו מבעלי הצדקה המפורסמים בעולם.

כבוד ותפארת לנו, תלמידי המוסד הזה, לשאת בגאון את שמה ולהנציח את זכרה.

יהי זכרה ברוך, ובזכותה יתברכו בעלה וכל יוצאי חלציה.

ת. נ. צ. ב. ה.

יהי זכרם ברוך

ד"ר שלמה ווינד ז"ל

שלמה בידרמאן ז"ל

משה בן־נתן ז"ל

גמרא

הרב שמעון רם

הרב פסח ריימן

הרב אליעזר הורביץ

הרב חיים צימבליסט

הרב יוסף וואנפסקי

משנה

הרב משה הרשלר

הרב ישראל וולגלרנטר

הרב אברהם קרופניק

הרב יצחק וולברג

הרב חיים גולעווסקי

הרב יוסף לרנר

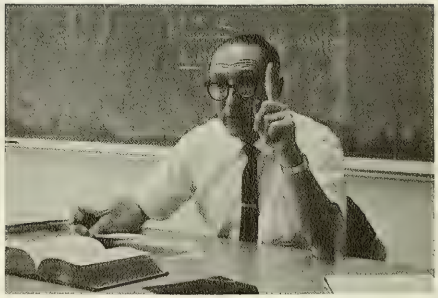

הרב אהרן קרייזר

תנ״ד

ד״ר מנחם ברייאר

ד״ר מאיר הרשקוביץ

ד״ר משה אהרן ריגר

הרב יחיאל אורליאן

עברית

פרופ' חיים ליף

ד"ר מאיר חבצלת

הרב אברהם צימלס

הרב שמואל רפאל

הרב יצחק קרשטיין

הסטוריה

ד"ר אברהם איגוס

מר יוסף האוזנר

ד"ר נחום לאם

ד"ר משה כרמלי

הרב אשר מורצייאנו

ד"ר יצחק זימר

חינוך

ד״ר יצחק מרגלית

ד״ר שמשון איסרוב

חזן משה נולמן

ד״ר אברהם שטרן

מר מרדכי רייך

ד״ר יקותיאל אקסלרוד

חצי יובל

פרופ׳ חיים ליף

במדרש בראשית רבה מוצאים אנו: „רבי יהושע בשם רבי לוי: אומרים לפרת: למה אין קולך נשמע? אמר להם: איני צריך — מעשי מודיעים אותי״. מדרש קצר זה מתאים לתיאור דמותו של מרצה אהוב על כולנו, פרופ׳ חיים ליף.

שמו של פרופ׳ ליף הולך לפניו הן בקרב תלמידי בית המדרש שלנו והן בין רוב דוברי וקוראי עברית ברחבי ארצות הברית, שכן זה שנים שאישיות נאורה זו תורמת לשיגשוג ופריחת שפת עבר ביבשת זו ומעבר לים בפירסום מאמרים בקורתיים חשובים בכתבי עת עבריים רבים.

במוסדנו נחשב פרופ׳ ליף לאחד מעמודי התווך החשובים ביותר המתמסרים לפתוח תודעה יהודית מסורתית בתלמידים. התחבבותו על תלמידיו וחבריו היא ללא שיעור ומעידה על טוב לבו והצלחתו כמורה. גדולתו מונחת לא רק בשפע ידיעותיו ואופקיו הרחבים אלא גם ביכולתו למסרם לתלמיד ולקרבו לספרות ישראל באספקלריה של הדת. הענין הרב שמגלה הוא באות המודפסת מעורר גם בתלמידיו רצון לעמוד ולהבין את המוטיבים של היצירות עבריות הנלמדות, כך שמתוך אהבת המורה עולה גם אהבת השפה.

עשרים וחמש שנה פוריות קשור פרופ׳ ליף לבית מדרש שלנו. הרבה פעל ועמל אך היבול הגדול הביא לו סיפוק נפשי רב. היום רוצים אנו רק לומר „תודה רבה״ עבור התמסרותו ויחסו האבהי לכולנו ולאחל לו אורך ימים, בריאות ואושר בתקוה שנזכה לחגוג עמו את שנת היובל להוראתו בבית המדרש.

הרב ד״ר משה אהרן ריגר

כשרונותיו ואשיותו הדינמית של הרב ד״ר משה אהרן ריגר וביחוד מסירותו לתלמידיו וללימודיהם קנו לו שם בקרב באי בית המדרש שלנו. מאז התקשרותו למוסד, לפני חצי יובל שנים, הקדיש ד״ר ריגר את כוחו ומרצו להעלאת רמת הלמודים ולהרבצת תורה וחכמה ברוח ההשקפה החרדית המסורתית. ואמנם מטרתו העיקרית בהוראת התנ״ך היא הקניית הנכס הרוחני שרכש בבית הוריו ובישי־בות המפורסמות בהן למד.

אך תכונתו הבולטת ביותר היא כנותו; ד״ר ריגר הוא אדם גלוי לב שאינו ירא להרים את קולו במחאה כאשר מרגיש הוא צורך בכך. ומהו הצורך החשוב ביותר העומד לנגד עיניו השכם והערב? — טובת תלמידי בית המדרש.

את דבקותו זו שאב ד״ר ריגר ממעין נובע אחד: ד״ר פנחס הורגין ז״ל, אשר ממימיו שתה שנים רבות ואשר הודות לו קשור הוא כל כך למוסדנו היקר.

כיום, במלאות עשרים וחמש שנה להוראתו בבית המדרש, רוצים אנו להביע לו את רחשי לבנו והוקרתנו. יהי ה׳ אלוקינו עמו בכל אשר יפנה ויזכה להעמיד תלמידים הרבה מתוך אושר, בריאות ונחת.

המסיימים

תשכ"ה - תשכ"ז

"נירו לכם ניר
ואל תזרעו אל קוצים"

ירמיה ד' ג'

קלמן אבראמאויץ
ברוקלין, נ. י.

גרשון אהרנף
מיאמי, פלורידה

מאיר דוד אטונסוסר
אליזבט, ניו ג'רסי

שמעון אורבאך
ניו יורק, נ. י.

אפרים בוכבלד
ברונקס, נ. י.

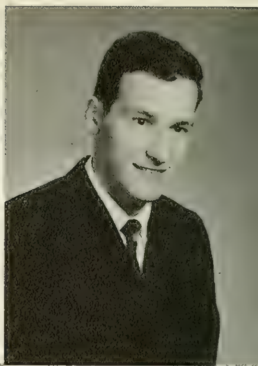
שמואל בילי
ונטנור, ניו ג'רסי

צבי חיים בל
ניו בריטן, קונטיקט

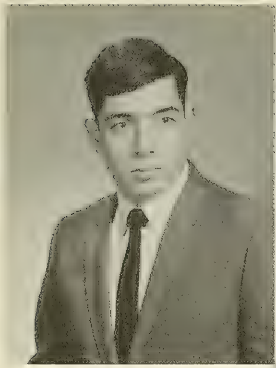
צבי בכמן
ברוקלין, נ. י.

משה בסין
אוטוווה, קנדה

חיים בראנדוין
ניו יורק, נ. י.

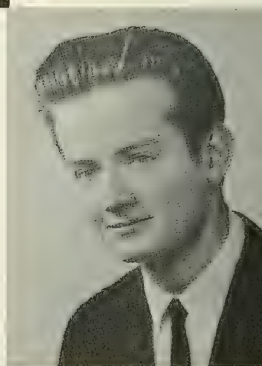

מאיר ברוקהיימר
ניו יורק, נ. י.

דב זאב בריקנער
רוקויל סנטר, נ. י.

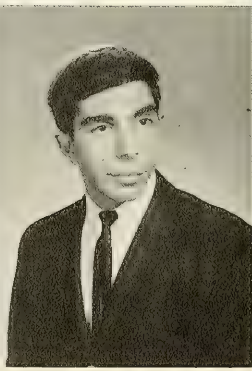

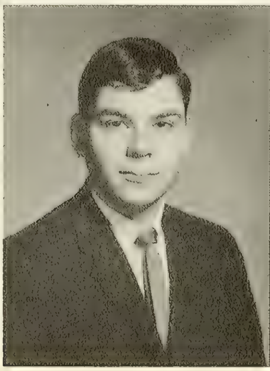
זאב ברמן
ברונקס, נ. י.
נשיא מועצת התלמידים
(תשכ"ו)

נתן ברנשטיין
ברוקלין, נ. י.
מכון גולד

מרדכי גולדברג
ג'קסון הייטס, נ. י.

מרדכי גולדברג
קבינס, נ. י.

שמחה גולדמן
שיקגו, אילנויס
מכון גולד

משה גולדשטיין
ניו יורק, נ. י.

אליהו גולדשמיד
ברונקס, נ. י.

יהודה ע. גורדון
בולטימור, מרילנד

דוד גיטלר
ניו יורק, נ. י.
צלם ניך

צבי גריי
אטלנטה, ג'ורגיה

יצחק דידי־ה
ברוקלין, נ. י.

יהודה דנברג
מונטריאל, קנדה

יצחק האגלער
ברוקלין, נ. י.
סגן נשיא מועצת
התלמידים
מנהל עסקים ניך
יו"ר ועד החגיגות

מאיר אריה האללער
ברונקס, נ. י.
חבר מועצת התלמידים

יוסף פרץ האנס
ברוקלין, נ. י.

יהודה הילביץ
יוהנסבורג, דרום אפריקה

יונתן י. הלפרט
ניו יורק, נ. י.

נפתלי הלמרייך
ניו יורק, נ. י.

יהודה ווייס
ברוקלין, נ. י.

הלל ווינער
וודמיר, נ. י.

יוסף וויקלר
מונט ורנון, נ. י.

אירווינג וולדנברג
ושינגטון, מחוז
קולומביה

חיים וולף
ברוקלין, נ. י.

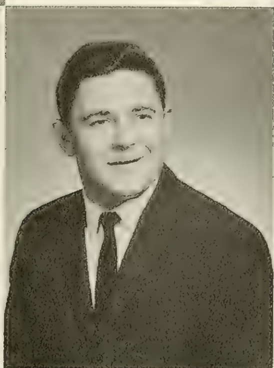

דב וולפה
ברוקלין, נ. י.

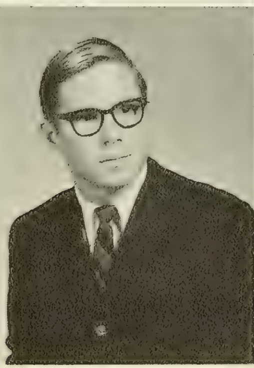

חיים ז. ווערבלאוסקי
ברוקלין, נ. י.

יחיאל זימן
ירושלים, ישראל

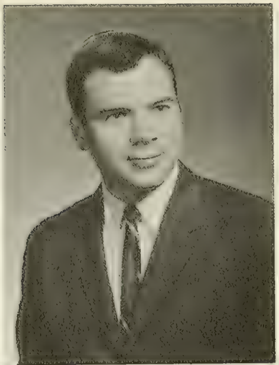
גדליה פ. זיסקויט
מיאמי, פלורידה
חבר מועצת התלמידים
מכון גולד

ישראל מ. זשאביטסקי
ניו יורק, נ. י.
חבר מועצת התלמידים

מרדכי טברסקי
צ׳סטר, פנסילבניה
יו״ר ועד הבחירות

אליהו יגוד
מונטריאל, קנדה

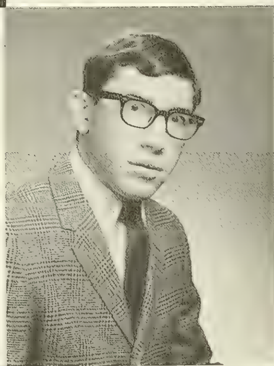

אריה כץ
ריברדייל, נ. י.
חבר מועצת התלמידים

יקותיאל כץ
ניו יורק, נ. י.

דוד כרמל
פטרסון, ניו ג׳רסי
מכון גולד

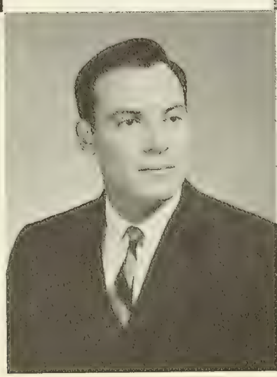

יהודה לאנדא
ניו יורק, נ. י.
חבר מועצת התלמידים

אברהם מ. לאסטמן
בלטימור, מרילנד

צבי לארער
ניו יורק, נ. י.

בנימין יוסף לוי
הדנפלד, ניו ג'רסי
חבר מועצת התלמידים

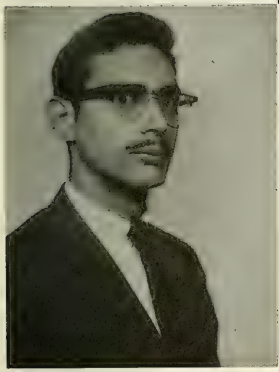

פנחס ליכטרמאן
אלבני, נ. י.

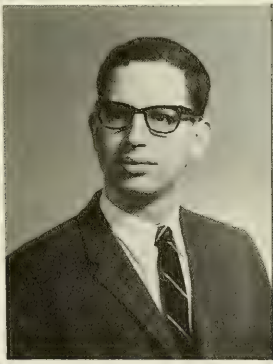
מיכאל לנדו
ברוקלין, נ. י.

שמואל א. לנדו
קבינס, נ. י.

יוסף מזרחי
ברוקלין, נ. י.

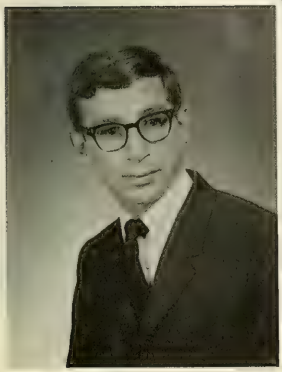

דוד מירוויס
המפטון, וירג'יניה

שמשון מנדרר
קיו גרדנס, נ. י.

אהרן שלום מנטל
ניו יורק, נ. י.
שופט בית דין

נחום מ. מעסקין
ברונקס, נ. י.

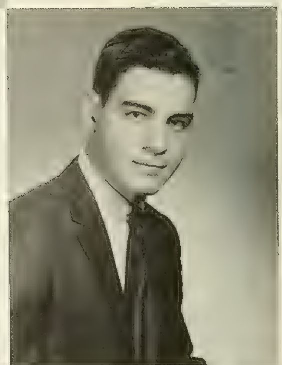
ירחמיאל לב מרק
ברוקלין, נ. י.

משה מרקוביץ
קליבלנד, אוהיו
עורך ספרותי ניר

חיים י. נדטה
קבינס, נ. י.

חיים נ. ד. ניומאן
ניו יורק, נ. י.
מזכיר מועצת התלמידים

אריה נרוצקי
ניו היבן, קונטיקט
עורך ראשי ניר
שופט בית דין

ישעיה ד. סאלאנש
היקסביל, נ. י.

סנדר סינגר
ברוקלין, נ. י.

צבי סלב
ניו יורק, נ. י.
מזכיר מועצת התלמידים

שמעון עפשטיין
הילסייד, ניו ג׳רסי

אריה פאכטער
ברוקלין, נ. י.

יהודה פוקס
ניו יורק, נ. י.

מרדכי י. פוקסמאן
ברונקס, נ. י.

טוביה פיינערמאן
ביון, ניו ג׳רסי

חיים פירמנסקי
ברוקלין, נ. י.

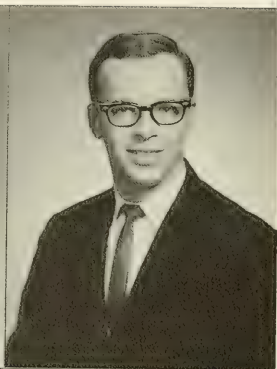
יהודה פיק
קבינס, נ. י.
סגן נשיא מועצת התלמידים

פנחס פיקהאלטץ
קליבלנד, אוהיו

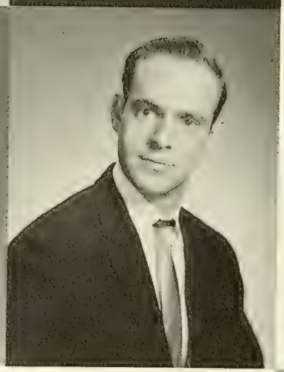
יעקב מרדכי פיש
ברוקלין, נ. י.

זלמן פישמן
אליזבט, ניו ג׳רסי

מצליח פסח
ברונקס, נ. י.

צבי פעניג
לימה, פרו

פנחס פרידנברג
ברוקלין, נ. י.

חנוך קאופמן
ברוקלין, נ. י.

שמואל קאזלו
ממרונק, נ. י.

שמואל קאלב
קבינס, נ. י.

שלום מ. קאפרוו
ג׳קסון הייטס, נ. י.

שלמה קובלין
ברונקס, נ. י.
מכון גולד

אורי קופל
תל־אביב, ישראל
עורך ראשי ניר

דניאל קורץ
וייט פליינס, נ. י.

שלמה קורץ
וסט ניו יורק, נ. ג׳.

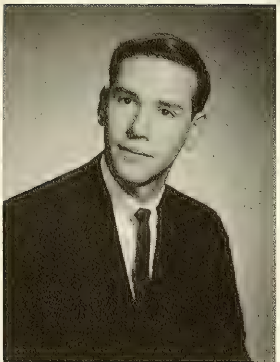
צבי קליין
ברוקלין, נ. י.

יונתן שלום קצוף
היילנד פרק, אילנויס
צ.ה.ל. תשכ״ז

דוד קר
פיטספילד, מס.

חיים ראטהמן
ברונקס, נ. י.

חיים ראסמן
ברונקס, נ. י.
חבר מועצת התלמידים
עורך טכני ני״ר

שלמה דוד רוזנר
ברוקלין, נ. י.

שלמה זלמן רון
עין אילה, ישראל

זאב רייןפלד
ברוקלין, נ. י.

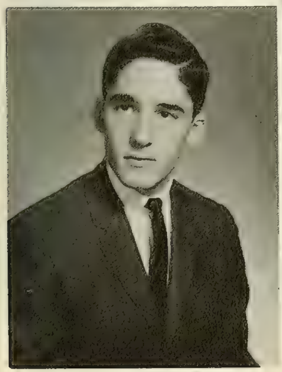
שלום ר. רקובסקי
בריג'פורט, קונ.

יעקב שטערן
ניו יורק, נ. י.
נשיא מועצת התלמידים
(תשכ"ז)

פסח ש. שלניץ
בריג'פורט, קונ.
שופט בית דין

בנימין שימל
קבינס, נ. י.

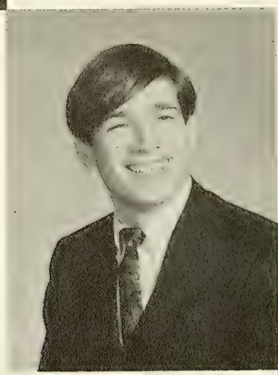
שאול שניידר
ברוקלין, נ. י.

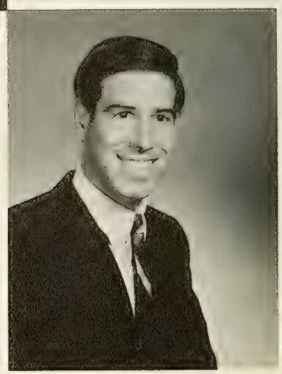
יעקב שעכטער
ברוקלין, נ. י.

יצחק שפילר
ניו יורק, נ. י.
חבר מועצת התלמידים

מנחם מ. שר־אלס
ריברדייל, נ. י.
צייר ניך

קלמן שרמן
פילדלפיה, פנסילבניה

ניסן תימן
ניו יורק, נ. י.

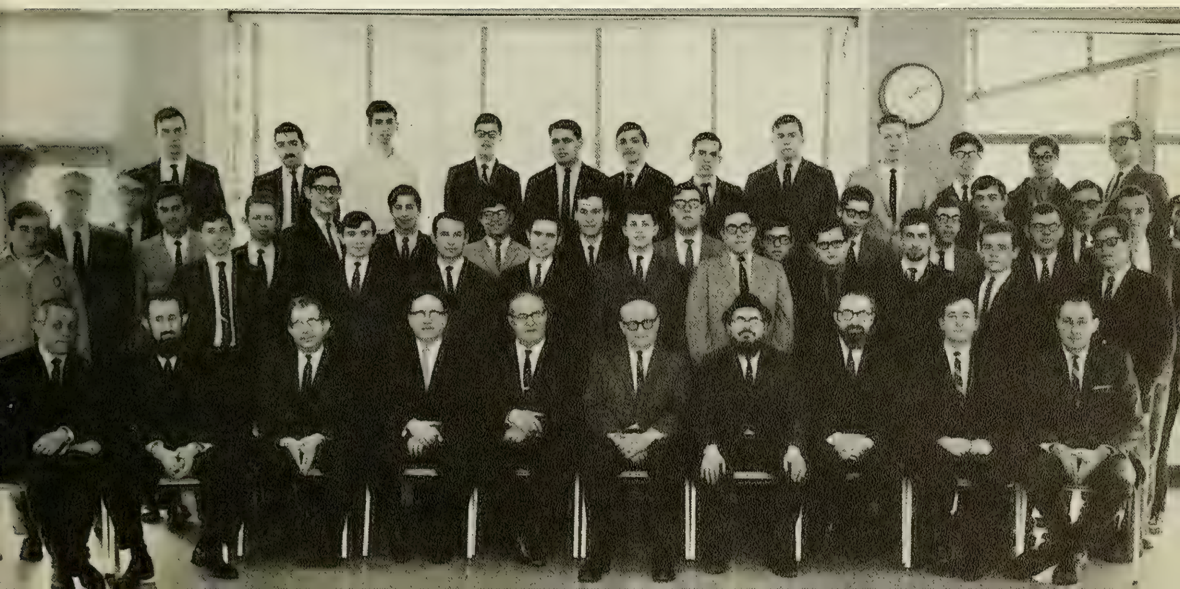
ה מ נ ה

תשכ״ז

יצחק האגלער סגן־נשיא, יעקב שטערן נשיא, נפתלי ניומאן מזכיר־גזבר

ה מ-צ ט

יגים

תשכ"ו

יהודה פיק סגן־נשיא, זאב ברמן נשיא, צבי סלב מזכיר־גזבר

יינים

נאומים

ותע

חשובים

נוג

בית דין
(מימין לשמאל) ר. אבוף, י. גולדמן, י. פכטער, א. מנטל
לא בתמונה: פ. שלניץ, א. נרוצקי

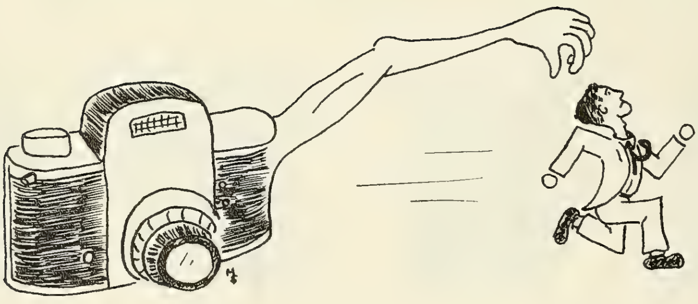
גבאי צדקה
יוסף אובולר, צבי ברקוביץ, יוסף שלייפר

ועד הבחירות
מ. טברסקי, יו"ר. י. פוקסמן

אלה שלא צולמו:

מרדכי גולדברג	ניו יורק, נ. י.
ירחמיאל גל	ניו יורק, נ. י.
מיכאל הלקין	פילדלפיה, פנ.
שלמה אברהם וינר	ממפיס, טנסי
בן ציון כהן	קבינס, נ. י.
יוסף כהן	קבינס, נ. י.
אריה לרנר	ניו יורק, נ. י.
טוביה מרקוביץ	תל אביב, ישראל
ראובן סטיינר	ניו יורק, נ. י.
משה ספאר	קבינס, נ. י.
מנחם עציון	ניו יורק, נ. י.
שמחה פישביין	אונטריו, קנדה
בנימין פס	קבינס, נ. י.
חיים רודיצקי	ניו יורק, נ. י.
חיים רונד	בריג'פורט, קנ.
יצחק רייזער	ניו יורק, נ. י.

המערכת

אריה נרוצקי
עורך ראשי

אורי קופל
עורך ראשי

חיים ראסמן
עורך טכני

משה מרקוביץ
עורך ספרותי

יצחק האגלער
מנהל כספים

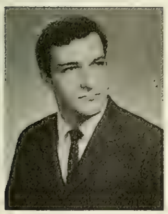
יעקב שטערן
סדר

מיכאל שטיין
צייר

מנחם שר־אלס
צייר

דוד גיטלר
צלם

יובל

1917 היתה שנה גורלית בהסטוריה העולמית; חלו בה שנויים שזיעזעו את העולם הישן ויצרו עולם חדש, עולם המשתנה בקצב מהיר. ב־1917 היה העולם המערבי שרוי במלחמה גדולה ואיומה שלא היתה כמותה מימות עולם. ההרס, ההרג והאבדון זרעו יאוש בלבבות. אולם בד בבד עם היאוש המר היו אנשים שאזרו עוז בנפשם לחלום על בנין עולם חדש.

ברוסיה היו אלה שהשבו לשנות את פני התבל על ידי הקומוניזם. באנגליה התפרסמה הצהרת בלפור שהכריזה על הקמת „בית לאומי" בארץ ישראל ועוררה תקוות לאומיות בין היהודים. באותה שנה חלה תזוזה גם בחיים היהודיים בארצות־הברית. יהודים בעלי הכרה דתית ולאומית דאגו את דאגת חינוך דור העתיד באמריקה, וראו צורך בהכשרת מורים שנתחנכו על ברכי המסורת של ערכי עמנו ותורתנו. חוגים אלה ייסדו את בית המדרש למורים בניו־יורק.

מאז חלפו יובל שנים וחלו התפתחויות שונות בעולם, מהן חיוביות ומהן שליליות. ברוסיה הצליחו המהפכנים להביא את ארצם תחת השלטון הקומוניסטי. ואמנם את עקבות ההתפתחות המעציבה הזו רואים אנו עוד היום כאשר שלושת מליוני היהודים שברוסיה סובלים תחת לחצה של הממשלה הקומוניסטית הצוררת. בארץ ישראל, למרות שלא נתגשמו כל תקוותיהם של החולמים והלוחמים, הרי שהושגה מטרתם העיקרית — מדינה יהודית בארץ הקודש. העם היהודי בציון הצליח להחיות את השפה העברית ולפתח ספרות פוריה שהשנה זכתה להכרה אוניברסלית, עם הענקת פרס נובל לש. י. עגנון.

במשך חמשים שנה אלו מילא בית המדרש למורים תפקיד חשוב בשדה החינוך הדתי באמריקה. המוסד גדל והתרחב והצליח לחזק את יסודות היהדות המסורתית בארצות־הברית.

לרגל שנת היובל מתכוון ניר — תשכ"ז לסקור כמה מהתופעות בחיי ישראל ורוחו במשך חמשים השנים האחרונות. במאמרים הבאים אנו שולחים מבט לאחור כשפנינו לעתיד.

א. נ.

מעצבי רוחו של בית המדרש למורים

(קווים לדמותם של המורים שהלכו לעולמם — זכרונם לברכה)

מאת: פרופ׳ חיים ליף

במשך יובל שנים היה בית מדרשנו בית־היוצר למחנכים עברים בעלי הכרה דתית ולאומית עמוקה, ספוגים ידיעות־יסוד בתורת ישראל וספרותה ומכירים בטיב שיטות חינוך ודרכי הוראה המכוונים לצרכים של המציאות היהודית האמריקנית.

תוכנית הלימודים בבית המדרש למורים היא גדושת תוכן. משנה לשנה מת־עמקת הכרתו היהודית של התלמיד ומתרחבים אופקיו העבריים. עוקב אתה אחרי גידולם הרוחני של תלמידינו ועומד על השינויים החלים ברוחם לאחר שנים אחדות — בטובים שבתלמידים הכתוב מדבר — ולבך, לב מורה, מתמלא שמחה וגאון: הנער שנכנס לבית־מדרשנו בידיעותיו המעטות והדלות, הולך ורוכש לעצמו יסוד תרבותי־דתי מוצק והשקפת־חיים עברית שרשית. ודאי שאין לקבוע שכל תלמיד היוצא מבין כתלי בית־מדרשנו ידיעותיו העבריות רבות, או אפילו מספיקות, אולם הרוב הגדול של מסיימינו ממשיכים בצורה זו או אחרת בהשלמת ידיעותיהם ומקיימים זיקה לערכי רוחנו בסיימם את מוסדנו.

תכנית הלימודים בלבד לא היתה מספיקה כדי לגדל דורות שיד להם בתורתנו ובספרותנו ונאמנים למסורת ישראל. זכה בית המדרש והוא הצליח למשוך אליו כמורים חכמים וסופרים, חוקרים ויוצרים שאצלו מרוחם על התלמידים ושנטעו בלבם אהבה לקניני ישראל הישנים והחדשים.

מפי כמה מן המורים האלה שמעתי לקח בשבתי כתלמיד על ספסל הלימודים. לאחר מכן, כעבור שנים מספר הוזמנתי להורות בבית המדרש וכבר לא מצאתי אחדים ממורי בעולם החיים. דמותם האירה אלי באור החוזר של העבר ומתוך כתביהם שהניחו אחריהם. עם אחרים התידדתי כחבר־לעבודה צעיר, הנהנה מעצתם והדרכתם, מנסיונם ומתבונתם של מורי ורבותי משכבר הימים ורעי לאחר מכן. הפעם אני רוצה להעלות את זכרם של המורים האלה ולשרטט בקווים מספר את דמותם ולציין את פעלם ותרומתם לתרבות ישראל בכלל ולבית מדרשנו בפרט.

בראש וראשונה צפה ועולה דמותו המאירה של האישיות הדגולה שהטביעה במשך שלושים וחמש שנה את חותמה על בית המדרש והניחה את רושמה על כל אחד ממסיימיו —

ד"ר פנחס חורגין

ד"ר חורגין היה שלם בנפשו ואיתן ברוחו. הוא איחד ומיזג בקרבו את הישן והחדש, התורה והמדע, המסורת והתרבות העברית החדשה ללא כל סתירה. היהדות היתה לו השקפת-עולם שלימה הכוללת את כל הטוב והנבחר שביצירתנו הדתית-לאומית.

החינוך העברי שימש לד"ר חורגין שדה-פעולה עיקרי להגשמת שאיפות התחייה. הוא לא גרס צמצום בתפיסה החינוכית; הלשון העברית, ספרות הדורות והיצירה העברית החדשה תפסו את חלק הארי בתכנית-הלימודים של בית-מדרשנו במשך שנות כהונתו כמנהלו ומעצב רוחו. השפעתו על תלמידיו היתה גדולה ועצומה. הוא הצליח לנטוע בלבם אהבה לקנייני התורה והעם והמריצם לעשות למען הרחבת החינוך העברי בארצות-הברית.

מן המחנך דרש ד"ר חורגין אמונה עזה ביעודו ובתפקידו הקדוש. „כל מורה ומחנך" — אמר — „צריך לראות את עצמו כאילו בידו החיים והכליון הרוחני, הס ושלום, של תלמידיו, כאילו הוא לבדו עומד במערכה לשמירת קיומנו ורוח-אפיו של עתידנו".

את דמות המחנך האידיאלי בקש ד"ר חורגין לעצב בבית המדרש למורים שהשקיע בו מיטב כוחות נפשו. ואמנם זכה לראות בפרי עמלו. מסיימי בית המדרש למורים שימשו גורם חשוב בהרמת קרן החינוך העברי ותרמו את חלקם לתקנתו של בית הספר היהודי באמריקה.

ד"ר חורגין נתן את ידו גם לעבודה הלאומית והציבורית. במשך שנים עמד בראש הסתדרות המזרחי באמריקה. אף לתנועה העברית בארצות-הברית שיחד מכוחות נפשו. ובעודו שוקד על תקנת החינוך העברי ובנין חיינו הלאומיים יגע ומצא זמן לעבודת מחקריו, והם אמנם לא מעטים: „תרגום יהונתן לנביאים", „תרגום כתובים" ו„מחקרים בתקופת בית שני", מלבד מאמרים רבים בעברית, אנגלית ואידית על שאלות הזמן ושאלות הנצח.

מי שהכירו, ורבים היו מכיריו ומוקיריו, לא ישכח לעולם את בת-הצחוק שריחפה תמיד על שפתיו. הוא קיבל כל אדם, כזקן כצעיר, בסבר פנים יפות והאציל מחן אישיותו על סביביו. אלפי תלמידיו וידידיו שומרים את זכרו באהבה ובהערצה עד היום הזה. בבית מדרשנו ובאוניברסיטת בר-אילן, המפעל הגדול אשר השלים בסוף ימיו, הגשים את חזונו, חזון תחיית רוחנו וגאולתו הלאומית של עמנו.

אברהם שוער

הכרתי את האיש בזיקנותו. כבן שבעים היה אז, אך רוחו רענן ועיניו הכחולות והרכות מאירות. קצר־קומה ודל־גוף היה, אך כולו אומר זריזות ותנועה. קולו צרוד, אבל נעים וחם. מדבר היה אל „ילדיו" הם תלמידיו ו„משחק" לפניהם, מראה להם בעליל כיצד ללמד פרקים ראשונים בלשון העברית והמחלקה הופכת למעבדה חיה. הזקן־הצעיר מדגים את השעור, ממחישו וממחיזו הלכה למעשה והוא, „השעור לדוגמה", „נבלע באברים". יודע אתה בשעת מעשה שזאת, זאת היא „השיטה הטבעית" למופת בלימוד הלשון. המורה מתמזג עם המחלקה והוא יוצר מניה־וביה אווירת־חיים ממשית ומוחשית הצורררת בכנפיה את התלמידים, כובשתם ומשתפתם בה שיתוף מלא ושלם.

אברהם שוער היה מורה־אמן ואף מספר בעל שעור־קומה. סיפוריו נקבצו בשני כרכים „דור הולך" והוא קיפל בהם חיי אנשים פשוטים וצנועים. החיים שמהם דלה שוער הומר לסיפוריו גובלים על שני התחומים: המציאות והאגדה. יצירתו אף היא ממוזגת משני היסודות: הרומנטיקה והריאליות — והאחד אינו פוגע בשני. מן הדלות העכורה ומלחמת הקיום הקשה והמנוולת לעתים העלה שוער ניצוצות של קדושה ויופי.

שוער נמשך אל האגדה גם כשיצר אווירה של מציאות. בסיפוריו מ„עולמות נשכחים" נתן בטוי אמנותי לתום העממי של חיי ישראל בדורות שעברו. על חיים אלה הוא מספר ברגש ובשיתוף־לב. שוער הצליח ביותר בסיפורי הילדים שלו שבהם נתגלה במלוא כשרונו לרקום עלילות ומצבי פלאים. הסיפורים האלה מלאים תנועה ודמיון עשיר. הוא מדובב בהם חיות ועופות ונותן פה אף לדומם. השיחה היא חיה, שוטפת וטבעית ביותר. ירושה ספרותית יקרה הניח אחריו אברהם שוער והיא צרורה בתרומתו הספרותית החשובה.

א. נ. פרלברג

מורה ומחנך שקדן היה אברהם נתן פרלברג. מלבד שעוריו בבית־מדרשנו שימש מנהל באחד מבתי הספר העבריים המעולים ביותר בניו־יורק בשנות העשרים ובראשית שנות השלושים — בית־הספר הלאומי שבמורד מנהטן. הוא פרש מזמנו גם לספרות. בהתמדה ספג אל קרבו אוצרות הרוח שלנו מכל הדורות והיהי בן־בית בספרות ימי־הביניים, בספרי המחקר, הפילוסופיה והדת. לא היתה בו מידה של הברקה ופזרנות. חותם ישרות וכנות של תלמיד־חכם הנאמן לתלמודו היה טבוע בכל מה שהורה.

פרלברג הרגיש אחריות כבדה כלפי התלמיד ובשעוריו השקיע הרבה כוחות־רוח. הוא הכיר הכרה יסודית את הסגנון העברי על כל גלגוליו ותפס את רוח השפה מצידה האמנותי וההיסטורי. בשעוריו הרגיל את תלמידיו לנתח את יצירות סופרינו והכניסם להיכל הספרות העברית. משנתו היתה ברורה ומדוייקה ולא הסיח את דעתו אף לרגע מתפקידו, תפקיד מורה, ועבודת ההוראה היתה בעיניו עבודת קודש.

את „כתר" המחנך נשא פרלברג בכבוד ובגאון. לחינוך העברי הקדיש כל כוחותיו הגשמיים והרוחניים והתעמק בבעיותיו העיוניות והמעשיות. הוא נמשך גם אל העבודה הספרותית ובמסותיו על נושאים חינוכיים העמיק חקור ובחון ביסודות המסורתיים שקבעו את דמות עולמם של חניכי ה„חדרים" לפנים. במסתו המצויינת „תפיסת־עולם של היהודי הקטן" ניתח מבחינה פדגוגית־פסיכולוגית את הערכים ששימשו יסוד לחיי ישראל במשך דורות שלמים. עד היום יש לתת בידי תלמידינו מסה זו למען יקראו בה ויעמדו על ערך האגדה היהודית בחינוך. תורה שלימה כאן ופרלברג מסבירה הסברה רחבה, ברוב ענין וידיעה. וכמסה זו כן גם מאמריו „החינוך המוסרי", „מהות השינויים בחינוך", „שיחה יוצרת", „שלשה שותפים", „שאלת הקריאה" ועוד. בכולם גרעיני מחשבה חינוכית שלא אבד ערכם מאז נכתבו ונערכו בספר (כתבי א. נ. פרלברג, בעריכת דניאל פרסקי ומנחם ריבולוב, ניו־יורק, תרצ"ט).

ד"ר יחיאל קפלן

ד"ר יחיאל קפלן היה מראשוני המורים בבית מדרשנו וגם אחד ממנהליו, טרם בא לכהן בו ד"ר פנחס חורגין בתפקיד זה. גדול היה בתורה ובחכמה אלא שלא הפגין לעולם את עושרו הרוחני. בחיוכו המלבב, הביישני, הסימן החיצוני של טוב-לב וטוהר-נפש, היה משום פיצוי ללשונו העמוסה במקצת. ד"ר קפלן לא הבליט את יתרון רוחו. נועם התנהגותו ורכות מזגו כאילו חיפו על עומק הגיונו ויסודיות תפיסתו. ואם כי לא הצטיין בצחצחות לשונו, הנה חזותו המסבירה ריככה את האוזן והיא נעשתה נוחה לקלוט את משנתו שהיתה מסודרת והגוייה יפה. אף באוריו היו בקיצורם ובצמצומם בחינת „מועט המחזיק את המרובה".

המושג אישיות הוא מסובך ואינו ניתן להגדרה. כשהזדמנו עם ד"ר קפלן לא היה נכנס בשיחה ארוכה, אבל דבריו הקצרים של „דורש טוב" היו. שאלותיו הפשוטות נבעו מלב חם ומשתתף בגורל זולתו. לא פעם הכרתי לו תודה על דבריו הלבביים. ממעט היה בדברים ומרבה בעיון. הוא לא כפה את דעתו על תלמידיו אלא סלל את הדרך לפניהם להבנה ישרה של לשון התלמוד והעמידם על ההגיון המונח ביסוד כל סברה ודעה, כל שקלא-וטריא ומחלוקת של חכמים. רואים היינו בעליל עד כמה אפשר ליישב בנחת ובשום-שכל ענינים שניראו לכתחילה מוקשים, בחינת „והיה העקוב למישור".

בצניעותו וענוותנותו עשה רושם לפעמים כאילו אינו לן בעומקם של דברים. מעטים עמדו על סגולות נפשו וכשרונותיו החשובים כחוקר. רק כשהופיע ספרו „עריכת התלמוד הבבלי" התגלה כאיש-מדע שנון ומעמיק שאינו מסתמך על סברות ודעות מקובלות של קודמיו. הוא לא סמך גם על בני סמכא, אלא בוחן היה את המקורות מחדש וקובע את הנחותיו על יסוד בקיאותו העצומה בספרות ההלכה.

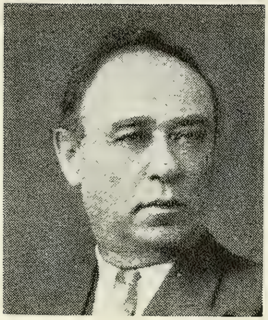
ד"ר נתן קלוץ

במשך עשרים וארבע שנים הרביץ ד"ר נתן קלוץ תורה בבית המדרש למורים. אלו היו השנים המאושרות ביותר בחייו, כי את ההוראה אהב בכל נפשו ומאודו ובה ראה את תכלית חייו ואת עצם יעודו. הוא הרגיש צורך רוחני-נפשי להפיץ את מעיינותיו — שפע ידיעותיו במקצוע שהקדיש לו את חייו, חקירת התנ"ך ומפרשיו — חוצה. שומעי לקחו, והם רבים, זוכרים יפה באיזו התלהבות ודביקות היה מרצה את שעוריו. התלהבות זו נבעה בעיקר מתוך אהבתו, אהבה בלי מצרים, לספר הספרים. הררי הפירושים ותלי ההשערות שניתלו בפסוקי התנ"ך, שהיה הוגה בהם תמיד, לא הקהו את תפיסתו הרעננה בספרי הנביאים. ביאורים מדעיים לחוד ומיצוי היופי והשגב של התנ"ך לחוד. לא תלמיד אחד שומר עדיין על הרשימות שרשם מפי המורה, החוקר והחכם ד"ר קלוץ. אנו, תלמידיו מימים ראשונים, מדמים לשמוע את קולו, קול ענות חדוות החידוש והביאור המוצלח שהעלה לאחד הפסוקים מפסוקי התנ"ך.

באישיות המנוח הורכבו ונתמזגו כמה קווי-רוח אופייניים, פרי החינוך רב-השרשים אשר קיבל בישיבות מזרח-אירופה ובבתי-האולפנה הגבוהים באירופה המ-ערבית. יליד העיר סלוצק, ברוסיה הלבנה, עיר עניה בחומר ועשירה בדעת התורה, קלט בבתי מדרשיה עשר ידות בתרבות ישראל המסורתית. עוד בשחר ימיו עמדו לו התמדתו הגדולה ושקדנותו העצומה לעלות על בני גילו במעלות התורה והחכמה. צמאונו להגביר חיילים בים התלמוד הביאוהו לסלובודקה, שירשה את מקומה של ואלוז'ין באותם הימים כמקום תורה מרכזי. כאן עשתה לו שקדנותו שם עד שנתעורר בו החשק לזווג את התורה וההשכלה ולהיהנות מטוב שתיהן כאחת. אז פנה לישיבת אודיסה המפורסמת, אשר פתחה לו שער לבית-מדרש לרבנים בברסלוי. כאן קנה לעצמו שביתה במשך כמה שנים ושתה בצמא את דברי רבותיו. בעיקר התגדר בחקר פרשנות המקרא והגיע בה למידה של בקיאות מופלגת (את תוארו האקדמי קיבל בעד ספרו „רבי שמאול דוד לוצאטו בתור מבאר המקרא").

כעבור שנים מספר בא לאמריקה ונשתקע בניו-יורק. הוא הוזמן להורות בבית המדרש למורים וראה את עולמו בחייו. בין כתלי המחלקה התפרק ממטען ידיעותיו אשר אגרן בשקידה ובחריצות. בגדולות לא הלך; צנוע היה האיש בהליכותיו, תמים וישר. הוא הסתפק בקרן-זוית שלו והאירה בחכמתו.

ד"ר קלוץ היה מזיגה יפה של חוקר מובהק ואדם יהודי שלם בתכלית, המתנהג לפי עקרונים קבועים ומוצקים. אבק הספרים לא הכהה את נשמתו ולא עכר את הרגשתו היהודית-לאומית הערה והרוטטת. נוהג היה לדרוש את מאורעות השעה כמין חומר ולמצוא להם סמוכים בדברי ימינו. הקמת מדינת ישראל כבשה את לבו והוא קינא בצעירים שיש בכוחם לעלות ארצה ולהשתתף בבנין מלכות ישראל. רעיון התחייה הלהיב את רוחו עד יומו האחרון, אור ליום ה', ח' חנוכה, תש"י, לאחר משתה חג המכבים שערכו תלמידי בית מדרשנו ושהשתתף בה כאחד מאורחי הכבוד.

ל. א. אריאלי

הוא בא לבית מדרשנו בסוף שנות השלושים. כשהתחלתי ללמד בבית המדרש כבר לא מצאתיו בחיים, אך את שמעו שמעתי בעודי נער ואת דבריו קראתי.

בן העליה השניה היה וספג את רוחה של ארץ־ישראל החדשה ונתבשם מנופה. עין חדה היתה לו וחוש מציאות חריף. י. ח. ברנר, שהוקיר כל גילוי של כשרון אמיתי, עודדהו בנסיונותיו הראשונים. יתכן שלו נשאר בארץ היה תופס אחד המקומות החשובים ביותר בספרות הארץ־ישראלית החדשה. אולם הגורל רצה אחרת. לאחר מלחמת העולם הראשונה נתגלגל לאמריקה והיה צריך להסתגל למציאות קשה וזרה לרוחו. אריאלי נעקר מסביבתו הטבעית ולא חזר אליה עד יומו האחרון.

באמריקה העברית התפרסם עוד לפני שהגיע אליה. בשנת 1918 הציגה קבוצה של שחקנים „חובבים" את מחזהו העברי „אללה כרים", מחיי ארץ ישראל, והמחזה עשה רושם רב. בבואו הנה בראשית שנות העשרים פירסם את דבריו בעיתונות העברית כאן.

באמריקה המשיך לשאוב את חומר יצירתו מן ההווי הארץ־ישראלי. הוא הגיע להישג אמנותי רב בסיפורו „בן עזאי התימני". הוא מתאר את גיבוריו בקווים בהירים ונאמנים. האדם מופיע בסיפוריו על אורותיו וצלליו ולעתים הצללים מעובים ביותר. אריאלי מגלה את כוחו של הנוהג, ההרגל והטבע הבלתי־משתנה של האדם. עתים הוא הולך לקראת גורלו בעינים עצומות. המספר השתמש בכשרון ההיתול כשבא לתאר את החולשות האנושיות ואת קילקולי החברה. ביחוד גילה את נטיתו לסאטירה כשסיפר על חיי ישראל באמריקה. טעם מרירי ועוקצני בסיפורים אלה. הוא העלה את הצדדים השליליים במציאות היהודית כאן, כך שסיפוריו יש בהם משהו מן המרירות הברנרית.

לאחר מותו יצא קובץ סיפוריו של אריאלי, „לאור הוונוס". הספר מעיד על כוחו הסיפורי החשוב. כמורה זכה, במשך השנים המעטות שלימד בבית־מדרשנו, להקים תלמידים שנתקשרו לספרותנו, רכשו בה ידיעות הגונות והגיעו לידי הבנה עמוקה יותר בחזיונותיה של היצירה העברית.

מ. ש. בן-מאיר

כשבע עשרה שנה ישב באמריקה. הוא בא הנה מבלגיה בראשית מלחמת העולם השניה אחר שהוא ומשפחתו ניצלו מצפרני הטורף הנאצי. גורלו היה גורל פליט יהודי ועל נפשו עברו מוראי הזמן. בן-מאיר היה במיטב שנותיו כאשר בא לארה"ב והמשיך בעבודת חייו — בחינוך, בשירה, במחקר ובביקורת.

שקדן היה האיש וצנוע. היתה בו תמימות לוקחת לב, אך גם בינת אדם ורגש חם. הוא לא הלך בגדולות אולם ביקש רעים להתרועע וחברתו היתה נעימה. איש תרבות היה, בקי בספרות ישראל ואף בספרות העולם ידו היתה רב לו. פינה אחת בלבו היתה קודש לשירה. מדי פעם בפעם, בהתעטף עליו נפשו, היה רוקם וחורז את שיריו, מהם שירי רגש ושירי קינה על גורל ישראל וכן גם שירי זמר ובלדות עממיות מלאות חן.

סמוך למותו הספיק להוציא את קובץ שיריו בשם „צליל וצל", שירים ואגדות — תרומה צנועה שתרם לספרותנו בעשרים וחמש השנים האחרונות לחייו, תרם ונסתלק. חבר טוב היה ואדם חביב. הוא עמל למען תלמידיו והעניק להם מעושר ידיעותיו ביד רחבה.

ד"ר שלמה ווינד

ד"ר שלמה ווינד פרש מאתנו בשנה זו. אף הוא היה מן המורים הוותיקים ביותר של בית-מדרשנו. בסך-הכל היה כבן חמש-עשרה כאשר בא לאמריקה. הוא הביא אתו מבית אביו מעבר לים ידיעות הגונות בתורת ישראל. כשנכנס לישיבת רי"א בשנת 1920 הוסיף בה דעת בלימודי קודש וחול ונסמך להוראה בשנת 1929. הוא הצטיין בכשרונותיו ובשקידתו ולא נשא את עיניו לקניני חומר ולחיי רווחה. תורתו היתה אומנותו. ד"ר ווינד ביקש להסות בצל התורה והחכמה ועוד לפני שסיים את המוסד נתמנה כמורה לתלמוד בבית המדרש למורים.

הכרתיו בשבתי על ספסל הלימודים בבית המדרש. מהורהר היה. לא הפליג בדיבור ושיחתו, שיחת תלמיד-חכם, נהרה בנחת, אט-אט. עם התלמידים התהלך כאח וכרע והם חיבבוהו בשל ענוות רוחו ופשטותו.

ד״ר ווינד נמשך אל תורת הנסתר, אך לא העמיד פנים כאלו כל רז לא אניס לו. אדרבא, דבריו על תורת הסוד היו ברורים וצלולים. הוא היה נוקט בדרכי הסברה גלויים ופשוטים ביותר. אף דרכו בהוראה היתה מיוסדת על הבנה ישרה ומטרתו היתה להעמיד את דבריו על ההגיון. אדיר חפצו היה להיות לעזר לתלמידיו והקדיש הרבה מזמנו להתקנת טכסטים מתאימים במקצועות שלימדם בבית המדרש — בספרות המדרשים ובהיסטוריה של עם ישראל. הוא הקפיד להוציא מתחת ידו דבר מתוקן. זכורני שהיה מפצירני לשים עיני על סגנון הספר „מכנסת עד כנסת" והיה אסיר־תודה כשנעניתי לו ואת „חסדי" זה היה תמיד מעלה על דל שפתיו, כאילו גמלתי עמו טובה רבה.

גולת־הכותרת של עבודתו הספרותית היתה ספרו „רבי יחזקאל לנדוי, תולדות חייו ופעולותיו". בספר הזה לא רק עמד על שיטתו של הגאון בהלכה ובירר בירור מעמיק את פסקיו בשאלות־ותשובות שלו „נודע ביהודה", אלא גם פירש יפה את רקע הזמן של הגאון. הספר מהווה פרק נכבד בהארת התקופה שנתגלעו בה הזרמים החדשים ביהדות — החסידות וההשכלה.

● ●

●

הסתפקנו ברשימות אלה בשירטוט קווים מעטים לדמותם של כמה מן המורים שעיצבו את רוחו של בית המדרש והניחו עליו את חותמם, חותם של תורה וחכמה. מאז יסוד בית המדרש לפני יובל שנים הלכו לעולמם עוד כמה מן המורים, מהם מחנכים וסופרים דגולים כקלמן ווייטמן וי. ז. פרישברג. כל אחד מהם ראוי להערכה מפורטת ומיוחדת. כמו־כן שימשו כמורים בבית מדרשנו הרב מרדכי קארפ, הרב אליעזר מרקלס, ד״ר אליעזר צבי רבל ומשה בן־נתן — שני האחרונים ממסיימי מוסדנו, ושהרביצו בו תורה. יהא זכר כולם לברכה ונשמתם צרורה בצרור החיים ועליית הרוח של בית מדרשנו כל הימים.

שנת היובל ואחינו מעבר למסך הברזל

מאת: אורי קופל

בשמחה ובגאווה מזכירים אנו את יובל החמישים של המכון למורים, שכן מייצג בית מדרשנו את השגיה התרבותיים של היהדות האמריקאית. שנה זו הנה גם שנת יובל להצהרת בלפור, שסללה את הדרך להקמת מדינה יהודית.

אך, מול גל שמחה זו נזכרים אנו גם ביובל אחר — יובל המהפכה הרוסית. אז, באוקטובר 1917, לא שיער העם היהודי כי המהפכה נגד הצאר ומוסדותיו תגרום למהפכה בעם היהודי ובעקבותיה יסתם הגולל על חיי הרוח של יהדות רוסיה.

חמישים שנה של נסיונות הטמעה ושל משטר טרור דלדלו את אחינו עד כי קולם לא נשמע עוד. העתונות היהודית ברוסיה שהיתה סמל בדבקותה לציון נעלמה, חיי הדת ירדו למחתרת.

„אין חיים יהודיים ברוסיה" — טוענת מוסקבה, „כי היהודים אינם חפצים בם". בלעג מצביעים הרוסים על הישיבה במוסקבה ששני „התלמידים" היחידים שבה עברו מזמן את גיל היובל. „היהודים הם רוסים לכל דבר, פרט לשם היהודי הטבוע על תעודת הזהות שלהם והמפלה אותם מן העם הרוסי...".

אלא שאנו יודעים בבירור שהיהודים קיימים. הם לא שכחו את כור מחצבתם וגאוותם במדינת ישראל עדיין בוערת. ראינו זאת השנה בשמחת-תורה ברחבת בית הכנסת הגדול במוסקבה, כשאלפים התקהלו, וראינו זאת באצטדיון „דינמו" במוסקבה בשעה שעשרות אלפי יהודים באו לחזות בנבחרת הכדורגל הישראלית ושירת „התקוה" הדהדה במגרש. כמו כן ראינו ילדים יהודיים שהסירו ברטט את סמל ישראל מעל מודעות פרסומת לאמנים ישראליים שבקרו במקום, כדי להזין בו את עיניהם בביתם.

הלב היהודי עדיין פועם ברוסיה. אמנם במחבא ובפחד, אך עודנו ממשיך להלום. עלינו, החיים בארצות החופש, מוטלת החובה לעשות כל שביכולתנו לחזקו ולאמצו. כיצד?

נסיוננו למדנו שאותו עם אדום נחרד דוקא בהתקע קול השופר. עלינו, נציגי ציבור הסטודנטים הדתיים בארה"ב לשמש מופת ולהחדיר את רעיון החופש מעבר למסך האיבה בכל האמצעים שברשותנו. אל לנו לנקוט בדיפלומטיה הסבילה הדוגלת ב„שב ואל תעשה" כי אם למשוך ביובל ולעלות בהר. במשך חמישים השנים האחרונות למדנו הרבה על התוצאות הנפסדות של ההבלגה. ועתה עלינו לצאת בגאון ובקול תרועה ככתוב: „וקראתם דרור לכל יושביה, יובל היא תהיה לכם" (ויקרא כ"ה, י"א), כדי לקיים את הנאמר: „ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ישוב" (שם מ"א).

„ספר וסייף" ומחברו

מאת: חיים פישגרונד

השנה יצא לאור ספר מדעי חשוב מאד מאת ד"ר משה כרמלי, פרופסור למדעי היהדות בישיבה אוניברסיטה. דברי הערכה על חשיבות הספר הובעו כבר במספר הזדמנויות בעבר ואף פורסמו בכתבי עת עבריים ולועזיים. מכל מקום, מן הראוי הוא להביא ספר בעל ערך זה לתשומת לב צבור תלמידי בית המדרש למורים.

הנושא המרכזי של „ספר וסייף" הוא בעית חופש הבטוי והמחשבה אצל עם ישראל — בעיה עקרונית אשר עד היום לא טפלו בה. חיבורו של ד"ר כרמלי מהוה א"כ מחקר ראשוני על נושא זה ומכיל חומר רב ומקיף המציג את הבעיה באור מתאים.

במבוא לספרו כותב המחבר: „חופש הבטוי והמחשבה הוא תנאי קדום לחיים תקינים עלי אדמות". אולם ההסטוריה יודעת ומכירה הרבה מקרים שכוחות שונים ניסו להגביל את חופש הבטוי, החל משריפת ספרי פרוטגורס במאה החמישית לפנה"ס עד תקופת גרמניה הנאצית. מאמרים רבים נכתבו על יחסה של הכנסיה אל חופש הבטוי. מחקרים הוקדשו גם לספרים העבריים שנאסרו על ידי הכנסיה הקתולית. חיבורים נכתבו אפילו על פעילות הצנזורים המומרים. אך פרק בלתי מוכר לגמרי הוא תולדות הצנזורה הפנימית של היהודים.

ב„ספר וסייף" מראה ד"ר כרמלי שבקרב „עם הספר" היו גם כן מלחמות למען חופש הבטוי. אך, עם זאת, מדגיש ד"ר כרמלי שקיים הבדל גדול בין הגבלת חופש המחשבה והבטוי ע"י הכנסיה ובין הגבלתו ע"י הצנזורה היהודית: „בחקירת שאלת חופש הבטוי והמחשבה אצל עם ישראל אין לשכוח את התנאים המיוחדים שבהם ניהל עם ישראל חייו מני אז שנשמטה אדמת המולדת מתחת רגליו. חיי כל עם על שני יסודות מבוססים: מולדתו ורוחו. במלחמת הקיום של עם ישראל בגולה משענו היחיד, יסוד קיומו הוא תורתו".

התורה ולמודה למדו אותנו להעריך את חופש הבטוי; התלמוד והשיטה שעל פיה נערך הרגילו אותנו לחקור ביסודיות ואיפשרו לנו לשאול ולבקר. אך, כאמור, ניסתה הצנזורה גם לפרוש את רשתה ולפעול במסגרת דתנו וספרותנו, להטיל חרמים על ספרים וסופרים מטעמים אידיאולוגיים, הלכתיים או אף מדיניים.

אלא שכאן התבטאה גדולת ישראל. בעוד שיתר העמים אשר חיו במולדתיהם ופיתחו תרבויות משלהם הרגישו נחיצות בביקורת פנימית, במוסד מיוחד להגבלת חופש הביטוי, הרי שעם ישראל, אשר יסוד קיומו בגולה במשך מאות בשנים היה מבוסס רק על תרבותו ונכסיו הרוחניים, בכל זאת נתן אפשרות לכל אדם להביע את דעתו.

בחיבורו מטפל ד"ר כרמלי במאתיים ספר בערך אשר הוחרמו או הותקפו מאז תקופת התלמוד (הספרים החיצוניים) ועד ימינו. הוא מציג אותם בסדר כרונולוגי. קוראים אנו על הרמב"ם ותקופתו, על תנועת שבתאי צבי, על ההשכלה והחסידות. פרק מיוחד אף מוקדש לסדורים ולעתונים. העובדה המפליאה ביותר המתגלית מכל הפרקים הללו היא שרק כמאתיים ספר הוחרמו או הותקפו במשך אלפיים שנות גלות היהודים בעוד שב„רשימה השחורה" של הנוצרים מופיעים כחמשת אלפים ספר שנפסלו במשך חמש מאות השנים האחרונות בלבד, וזו אינה רשימה מדויקת.

„ספר וסייף" לא נכתב בין רגע. עבודה רבה הושקעה בו. למעשה החלה כתיבתו עוד בימי מלחמת העולם השניה. בסוף שנת 1943. בעיר קלוז' (לפנים בהונגריה כעת ברומניה) פירסם ד"ר כרמלי מאמר על „ספרים עבריים אסורים" בספר זכרון למנהל ביה"ס התיכון היהודים במקום *. חתימת הספר „ספר וסייף" השנה והבאתו לדפוס מסכמת עבודת מחקר של שנים רבות, פרי עמלו של מורה מוכשר וחרוץ, חוקר ומרצה מחונן בעל רעיונות מגובשים.

עבודת חבור הספר היתה קשה. המחבר לא הסתפק רק בתאור ביבליאוגרפי של הספר המוחרם, כי אם נסה לעמוד על גורלו במשך הדורות. למשל ה„מורה נבוכים" הוחרם, אבל במשך הזמן השתנה היחס אליו והרבה התחילו לעיין ולהשתמש בו.

„ספר וסייף" מחולק לשנים עשר פרקים. לפני כל פרק מבוא שבו הקורא מקבל תמונה ברורה על התמונה בה דן. במבוא לספר כולו (שנדפס גם בתרגום אנגלי) סיכם המחבר את הנקודות החשובות ביותר שבספרו. המפתח של השמות והענינים יקל בהרבה על עבודתו של הקורא. הספר הוא רב רושם גם בצורתו החיצונית.

המחבר בחר בשם „ספר וסייף" על פי המדרש „ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים". ההסטוריה הראתה שהיתה קיימת מלחמה מתמדת בין הספר והסיף, שכן הסיף מסמל את הצנזורה, את ההרם שהוטל על הספר.

מן הצדק הוא להזכיר כאן שהספר הזה הוא לא עבודתו הספרותית היחידה של ד"ר כרמלי. הוא פירסם עשרות מאמרים בעתונים וירחונים מדעיים באירופה, בארץ ישראל ובאמריקה. הרשימה הביבליוגרפית שלו מכילה כמאה מאמרים.

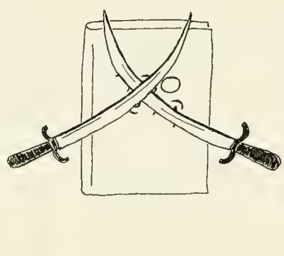
לאחרונה פירסם ד"ר כרמלי מאמרים על תולדות הספרות העברית בהונגריה. לדעתו נובע חוסר הידיעה על הספרות העברית בהונגריה במשך מאה וחמישים השנים האחרונות מחוסר מחקר ולא מחוסר חומר. לכן מקדיש ד"ר כרמלי עבודה רבה לגלוי השירה העברית בהונגריה.

ועוד ידו נטויה!

בשנת תשכ"ו נבחר ד"ר כרמלי כ„מורה השנה" של בית המדרש למורים שלנו. על לוח הכבוד שניתן לו כתבו המסיימים: „ה' יברך את מורנו הפרופ' ד"ר משה כרמלי באריכות ימים ויוסיף להגדיל תורה וחכמה ולהאדירן". על ברכה זו עונים אנו: אמן ואמן.

* Weinberger, Mózes, Indexre Tett Héber Könyvek (Antal Márk Emlékkönyv, Kolozsvár, 1943. p. 166-168)

ד"ר משה כרמלי-וינברגר, „ספרים מוחרמים במשך הדורות", „פרקים", ניו יורק, תשכ"ו, עמ' 223—241.

שיטות לימוד התורה בארץ ובארה"ב

מאת: דוד כרמל

„תורה ציוה לנו משה, מורשה קהלת יעקב". מזמן מתן התורה ועד ימינו לימוד התורה הוא ירושה מדור לדור. בכל דור תפס לימוד התורה עמדה חשובה בחינוך הנוער היהודי, ובכל דור ניסו חכמים ורבנים לפרש את התורה.

בימינו ישנם שני מרכזים חשובים המפיצים את התורה — ארץ ישראל וארצות הברית. שתי ארצות שונות עם שיטות נבדלות, ומענין היה להשוותן.

השיטה הפדגוגית בלימוד תורה הנפוצה בארה"ב, בה חונכתי, מבוססת על אוסף רעיונות. מגמת הלימוד היא אינטלקטואלית בטבעה. התלמיד רוכש אוצר של פרושים יפים, וביכולתו לשוחח על כל ענין בתורה. ומתוך שטבע החנוך כך הוא, התלמיד לא תופס את עצם התורה, כי הוא תמיד עסוק בלימוד מפרשים, ורוצה לדעת מה הם מחדשים. יוצא מזה שהוא מתעלם שלא מדעתו, ממהות הפרושים ומפני כך חסר לו כל התבלין של התורה.

ביליתי שנה בארץ ישראל. למדתי תורה מפי ד"ר נחמה ליבוביץ. השיטה הפדגוגית שלה פתחה לפני עולם חדש בלימוד התורה. וכשגמרתי שנת לימוד עמה, חשבתי כאלו למדתי תורה בפעם הראשונה. אפשר לכנות את שיטתה בהוראת התורה כ„מדעית" במובן שהיא מחפשת תשובה לשאלה כאיש מדע. למדתי אותם הפרושים שלמדתי שנים מקודם, אבל כעת הם קבלו משמעות חדשה לגבי. ואף פעם לא אשכח את הנסיון הזה. ד"ר ליבוביץ הדגישה את המחשבה ואיכות הפסוק, וכל מאמציה היו לעורר בנו מחשבה בלימוד התורה. לא היה מספיק לאמר — רש"י מפרש כך, אבן עזרא כך, והרמב"ן חולק על שניהם. היינו צריכים להגיע לעצם הבעיה. לדוגמא — יש פסוק בתורה שעליו כתבו חכמים ורבנים חוות דעתם. מדוע מוחה רש"י? ולמה הוא מפרש כך, ומדוע פרשן אחר מפרש אחרת?

וכך הרגלנו לגישה זו, לרדת לעמקו של פסוק, למלים, ולצורה, ולמצוא בנתוח הפסוק את הקושי, ולראות איך משתדלים ליישב את המחלוקת.

ובענין זה ראיתי את ההבדל העקרי בין שיטת הלימוד בארצנו ובארץ ישראל. אצלנו הלימוד מרוכז סביב רעיונות יפים ומופשטים, אך מנותקים מהמקור, כאילו התגובה או התוצאה קיימת בלי הגורם. ואם נוכל לאחד שיטתנו עם השיטה של ארץ ישראל, כפי שיוצגה על ידי ד"ר ליבוביץ, רק אז נוכל להפיק החכמה והסיפוק המקסימליים מתוך לימוד התורה.

הוראת התנ"ך בעבר ובהווה

מאת: בנימין לוי

במשך כל הדורות תפס הלימוד מקום מרכזי בחיי היהודים. הלימוד הקנה לנו את הכינוי „עם הספר". אך בצדק אפשר לשאול: „איזה ספר"? למרות חשיבות התנ"ך תפס את המקום הראשי בתוכנית הלימודים היהודית התלמוד ומפרשיו. לימוד התנ"ך כמקצוע בפני עצמו תפס מקום מצומצם ביותר.

בכל זאת ידעו היהודים תנ"ך, או לפחות את חמשת חומשי התורה. כדאי וראוי לעמוד לרגע על דרך לימוד תוכן ספרים אלה. החל מגיל חמש בערך חונכו הילדים להכיר את גדולי המקרא וחיי האבות שמשו דוגמא ומופת לבנים.

חידושי תקופת ההשכלה השפיעו על דרכי ההוראה. היהודי הפשוט, המסורתי מאן לקבל דרך חינוך חדשה מבעל ההשכלה, למרות שדרכם לא התנגדה ישירות לדת או למסורת. כך נוצרו שני זרמים בהוראת התנ"ך הנמשכים עד היום. היו שניסו לקשר את שני הזרמים, כלומר ללמד את הגישה המסורתית בשיטות חדשות ובאמצעים חדישים, אבל לא הצליחו בהרבה. תוצאות מצב זה מהוות בעיה חמורה המשפיעה לרעה על הוראת ספר הספרים בימינו.

רוב מורי התנ"ך אינם מומחים במקצוע. יש שהם מוסמכי ישיבות אשר ידיעותיהם בתנ"ך מוגבלות לקנינם הפרטי וגישתם להוראה היא גישה מסורתית מיושנת הזקוקה תיקון יסודי, ויש „מודרנים" שאינם בקיאים בפרשנות המסורתית רק במקורות מדעיים, לעיתים עוינים. יש כמובן יוצאים מן הכלל, אלה אשר גישתם באה מתוך בקיאות בספרות הרבנית ובמפרשים וגם מתוך שימוש רחב בכל ספרות ישראל הנוגעת לעיניני המקרא. ידיעותיהם של אלו מרשות להם ללקט ממקורות הספרות היהודית בכל הדורות ולהקנות לתלמידיהם הערכה נאמנה של ספרי התנ"ך.

כיום אין גישה אחידה ללימוד המקרא. אין סדר והתפתחות הבנויים על מטרות ויסודות ברורים הדרושים במיוחד לזמן הזה. יש מורים המלמדים את התנ"ך בכמה דרכים, אבל בגלל שינויים בשיטות ההוראה יש להגדיר ולהסביר את יסודותיה של שיטה כוללת ושלימה במקצוע זה.

המטרה הראשונה בלימוד המקרא היא כמובן ידיעת תוכן הספרים והיכולת ללמוד אותם עם המפרשים המסורתיים. זאת היתה מגמת לימוד התנ"ך בעבר וזאת היא גם מגמתנו כיום. אבל אין עלינו להסתפק בעיון ברש"י בלבד. תלמידים צריכים להבין פירושים של ה„רשב"ם", ה„מורה נבוכים", ה„אמונות ודעות" והרבה פרשנים אחרים, על מנת להבין את התנ"ך. כמו כן צריכים התלמידים להכיר קובצי מאמרי חז"ל כמו „תורה תמימה" ו„תורה שלימה", שע"י כך יגיעו לשימוש בדברי חז"ל להבנת התנ"ך.

מטרה שניה, הקשורה לראשונה, היא להקנות לתלמידים רקע הסטורי של ספרי המקרא והכרת העבודה המדעית הנעשית בפרשנות המקרא. חידושים רבים בהבנת פסוקים סתומים התגלו מתוך ידיעת שפות שמיות או מתוך תגליות ארכיאולוגיות, לכן אין לשלול את החקירות המדעיות וליצור את הרושם כאילו אינם אלא כפירה. אדרבא, שילובן של שתי שיטות הוראה אילו ירחיב את אופקי הבנתו של התלמיד וגם יעזור לו בהגנת המסורת בפני הבקורת החדשה. אי אפשר שתבוא הגנה זו ללא הכרת שטחים אלה.

מטרות אחרות, לא פחות חשובות, קשורות בחייהם הדתיים של התלמידים ואפשר לחלקן לשלשה שטחים. בראשונה, תפקיד המורה הוא להדריך את תלמידיו לחיים מוסריים מבוססים על הערכים הנמצאים בתנ"ך. אחת הבעיות החמורות של ימינו היא חוסר השפעה מוסרית ודתית על התלמידים במסגרת החברה. על ידי לימוד ערכי החיים של גיבורי המקרא אפשר לתקן את המצב הזה.

בעיה שניה של זמננו היא האדישות בקיום המצוות. היתה תקופה בהסטוריה היהודית שבה למד כל ילד על עניני פולחן ודת בבית הוריו. היום חסרה השפעה כזו בבית ולכן מוטלת היא על בית הספר ומחנכיו. ע"י הוראת תורה שבע"פ עם תורה שבכתב יכול המורה להחזיר את תלמידיו לדרכי המצוות.

בסיכום, המורה חייב להשתדל ככל יכולתו להקנות לתלמידיו יחס חיובי ללימוד התנ"ך ואהבת עיון בספרים קדושים אלה. אם לא יצליח בזה, תאבדנה נפשות מישראל. אך אם כן יצליח להשיג מטרה זו הרי שהציל דורות שלמים של יהודים שביכולתם להמשיך את מסורת אבותינו.

היהדות וסימניה החיצוניים

מאת: אפרים בוכבלד

אם נתבונן בתורת ישראל וביחוד במנהגי הדת, נוכל להבין ביתר שאת את כוונת הבורא בתתו משפטיו לעמו. הציציות משמשות כסימן להזכיר לאדם מצוות ה׳; התפילין משעבדים את האדם ליוצרו, והכיפה מכריזה על עליונות השם.

נראה לי שיהודי המתלבש לפי האופנה הישנה, כמלבוש החזון-איש או הגר״א, אין לחשוש כל כך שאדם זה עלול לחלל את שם שמים בפרהסיא. יהודי ימינו, שאין להבדילם מעמי הארץ במראם ובלבושם, מאפשרים ליצרם הרע לפתותם. סוס בלתי מרוסן אינו מחכה לבעליו לטעון משאות על גבו. גם מלבוש היהודי המסורתי משמש במדה מסויימת רסן לתאוותיו. ברור הוא שאדם חבוש שטריימל, אינו קורא ספרות זולה ופסולה המגרה את היצרים.

מובן מאליו שדוגמאות אלו קיצוניות הן. אין ברצוני לבקש מכל יהודי להוציא ציציותיו, ואף לא לדרוש מרבני אמריקה לגדל זקנים שנוכל להכיר מי הוא הרב ומי הוא הכומר הפרוטסטנטי שעמו הם מתווכחים על הדת. דברים יותר יסודיים מטרידים אותי, דברים שלכאורה נשקפים בעניני קוצו-של-יוד. אך דוקא על ידי הענינים הקטנים האלה אפשר להכיר את האדם שלבו היהודי מרגיש את עיקר הטעם של התורה והמסורת.

דבר רגיל הוא ביהדות הגולה, שנער יהודי מבקר רק פעמים מספר בבית הכנסת — פעם בהגיעו לגיל המצוות ופעם בשבת לפני חופתו. בפעמיים אלה שומע הוא את שמו היהודי בעלותו לתורה. מקובל הוא שבפעמיים אלו מקבל רב בית הכנסת את פני הבר-מצוה או החתן בברכות „מזל טוב״. עוולה גדולה היא לפי דעתי שבפעמיים אלה שהיהודי המרוחק הזה בא לבית כנסת וטועם טעם צנוע של היהדות, מקדים הרב את פניו בשמו הנכרי. בהזדמנויות החשובות האלה מאבדים את האפשרות להזכיר לאדם שהוא וכל עצמו יהודי הוא. דעתי היא שיש לוותר על השם הלא יהודי ככל האפשר. אין ליהודים לחקות את עמי הארץ במתן שם זר, ביחוד בחוגים הדתיים שהוא כבוד גדול להקרא בשם עברי. השם היהודי גם מזכיר לאדם עמו ומולדתו. השוב הוא להזכיר דברים אלה ליהודים המרוחקים מהיהדות.

אך גם בינינו לבין עצמינו, ואף בישיבתנו ישנם ענינים הדומים לאלו. למשל, התאריך היהודי אינו מופיע אף פעם במכתבי ישיבתנו, אם בעלי מסורת אינם שומרים על התאריך היהודי, מי ישמור? האם מוכרחים אנו לסדר את תכניותינו (ואפילו שעורי הלכה, ולמודי קודש) לפי מנין הולדת ישו הנוצרי?

לפני המש-שש שנים התחילו מנהיגי הישיבה לבנות בנינים מפוארים וגם לחדש את הבנינים הישנים. הטריד אותי קצת הדבר שבכל התיכנון לא היה מקום לבית כנסת קבוע ומהודר. אך הדבר שהטרידני ביותר והעיד שהרגש היהודי האמיתי חסר כאן היה השלט החדש: „סטדי הול ע״ש הרי פישל״. הרגשתי דכאון לב כבד. ממתי הפך בית המדרש להיות „סטדי הול״?

עלבון גדול הוא לנו שאם נסור לסמנריון הקונסרבטיבי נמצא את ההפך — בית מדרש עם שלט עברי, אף כי לימודי הקודש מצומצמים בו.

הנקודה החשובה היא שלמרות שדברים אלה ענינים קטנים הם, מביעים הם גישה והשקפה דתית. תלמידי הישיבה מושפעים מכל מיני זרמים, מהסביבה, מהבית, מהפנימיה ומהמורים. חובה היא על מנהלי הישיבה ליצור אווירה חיובית והשפעות טובות שלפיהן יסלול התלמיד אורח חייו וגישתו ליהדות. ומשום זה חשוב הוא לדקדק בפרטים אלה.

החשמונאים שימשו דוגמא לדורם וגם לדורנו. אין אדם חסיד משום שהוא בעל מעשה. חסיד, הוא בעל מעשה וגם בעל רגש. היהודי שהוא בעל מעשים ובעל מידות וודאי שהוא יהודי טוב, אבל חסרה לו שלמות גמורה. יהודי המרגיש את היהדות, מזדהה עמה, ושומר עליה, יהודי זה — חסיד הוא.

זכר
לששת
המליונים

השואה — תודעתה, לקחה והוראתה

מאת: יוסף האוזנר

שואת ישראל באירופה על ששת מליוני קרבנותיה הוא פרק מחריד ביותר בתולדתינו. בהיקפה ובממדיה עולה טרגדיה זו על כל מה שאירע במרטירולוגיה היהודית הארוכה של אלפיים שנות הגלות. השואה וההשמדה עומדות ללא תקדים לא רק במסילת היסורין של עם ישראל אלא גם בתולדות האנושות כולה. אין שום מושג ממושגינו הולם את התופעה האיומה הזו שבאה לידי בטוי וגלוי בשואה. כי אין אנו יכולים להשוותה לא לשחיטות שבימי מסע הצלב, לא לאינקויזיציה ולגרוש ספרד, לא לפוגרומים שברוסיה הצארית ואפילו לא לרציחות שבימי חמלניצקי וגונטה. המאורעות היחידים בתולדות עמנו, אשר מבחינת משמעות הסטורית דומה להם השואה הטרגית של שנות 1939—1945 הם חורבן שני בתי המקדש בירושלים, שני הורבנות לאומיים ללא תקדים. ואכן, גם חורבן יהדות אירופה מציין חורבן לאומי ללא תקדים, אשר את תוצאותיו מרגישים אנו כבר כיום הן מבפנים והן מבחוץ.

שואת ישראל באירופה מצטיינת בשלשה ממדים:

א. ממד ההיקף הדמוגרפי — ששה מליונים מבני עמנו נרצחו, נטבחו, נחנקו והועלו על המוקד. אנשים ונשים, עוללים ויונקים, זקנים וטף נשרפו בכבשנים.

ב. ממד העומק התרבותי־לאומי — עקירת יהדות הגולה האירופאית משור־שיה. קהילות קדושות ומפוארות, גדולות ועתיקות, אשר עמדו על מכונן והתקיימו אלף שנים ויותר, נהרסו, הושמדו ונעלמו מעל פני האדמה. ערים ואמהות בישראל, מאוכלסות רבבות ומאות אלפים מבני עמנו, נמחקו. בתי כנסיות־ומדרש, תלמודי תורה וישיבות שנקבעו קודש לתפילה ולתורה נעקרו ואינם. מרכזי התורה והחכמה למאות ולאלפים הועלו באש ובעשן.

ג. ממד העקביות הנאצית — ההשמדה בוצעה בכל השטחים שעליהם הצליחו הנאצים להשתלט ובכל הארצות שהצליחו לכבוש. הכלייה התמידה עד לימים האחרונים של מלכות והרשע, ועד לסוף המר של העמידה על נפשנו.

את הרעיון המאיים של השמדה טוטלית כבר מצאנו במגילת אסתר, בפסוק: „להשמיד, להרג ולאבד את כל היהודים, מנער ועד זקן, טף ונשים ביום אחד...". במשך למעלה מאלפיים וחמש מאות שנה רחפה ממשות סכנתו לנגד עינינו כחרב מתהפכת וחדרה לתודעתנו ההסטורית. במלים אחרות, תחושת הסכנה הטמונה ברעיון זה לא החלה עבורנו עם הופעתו של הנאציזם בשנות השלושים ואף לא עם עלייתו של היטלר לשלטון, כי אם שכנה בחדרי לבנו ופרפרה בקרבנו מאז נאלצנו לעזוב את היכל קדשנו.

כאשר קם עליהם צר ואויב שבקש להציק ולהתנכל להם היה הדורון האמצעי הבדוק ביותר. על ידי מתן שלמונים לרודפיהם, תמורת שקילת כיכרי זהב לגנזי הצורר, הצליחו היהודים למנוע רדיפות ולבטל גזירות וסכנות. במרוצת ההסטוריה הגלותית נוצר מעין דו־קיום בין הצוררים וממונם של ישראל אשר הודות לו התקיימנו בנכר.

כמו כן האמינו היהודים במשך כל הדורות כי „התשובה, התפילה והצדקה יעבירו את רע הגזירה". בעת צרה ליעקב היו המוני ישראל מתכנסים בבתי כנסיות, קורעים את בגדיהם, לובשים שק ואפר ומכריזים צום ותענית כדי לעורר את רחמי אביהם ששמים אשר היה „מגן ומושיע להם ולבניהם אחריהם בכל דור ודור".

אך, במקביל להכרת הממשות המאיימת שבסכנת ההשמדה היתה קיימת גם התודעה הנגדית המאזנת של: „להקהל ולעמד על נפשם, להשמיד להרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם, טף ונשים ושללם לבוז".

תודעה הסטורית כפולה זו נלמדה ונשנתה לילדי ישראל שבכל דור והוחדרה להכרתן של קהילות ישראל למעלה משנות אלפיים. היהודי ידע והכיר את הסכנה המתמדת האורבת לקיומו במשך כל שנות הגלות. תודעה זו לא משה ולא נעלמה מהכרתו אף לרגע קט. במשך שנות ההסטוריה הגלותית הארוכה גילה העם היהודי ערנות מופלאה לשינויים ולתמורות המתרחשים סביבו ולכל מאורע העלול לסכן או לאיים על קיומו.

באמצעות תגובות ותחבולות הצליח היהודי לבטל, או לפחות לדחות, את הסכנות והגזירות הבלתי פוסקות, ולהציל את הארגון הקהילתי ולשמור על קיומו הפיסי כעם והרוחני כאומה. התגובה היהודית לבשה ופשטה צורות בהתאם לנסיבות והאמצעים שעמדו לרשות המנהיגים במאבק הקיום, מאבק שהיה בדרך כלל מעין התמודדות עם כוחות עוינים בלתי שווים.

צורות התגובה היו בדרך כלל אותן שהסתמנו בשחרותה של התודעה ההסטורית הישראלית והידועות לנו מפרשת היחסים שבין עשו ויעקב: „דורון, תפילה ומלחמה". בנפרד או במשולב ולחליפין השתמשו היהודים בתכסיסים אלו, בהתאם לתנאים והזמן.

למרות הכוחות המעטים, החלשים והדלים נקט העם גם באפשרות השלישית של „לעמוד על נפשם". ואם אמנם נכון הוא שרק לעתים רחוקות השתמשו באמצעי זה, אין פירוש הדבר כי צורת תגובה זו היתה בלתי ידועה ליהודי התפוצות. אדרבה, ידועה היא לנו מאז תקופת בבל, מימי תפוצת הבית השני ועד העת החדשה, ממרד המכבים ועד שעות ההגנה העצמית ימי הפוגרומים ברוסיה ופולין.

והיה, באם שלושת התגובות הכזיבו, נשארה ליהודים האלטרנטיבה האחרונה: הבריחה, בבחינת: „והיה המחנה הנשאר לפליטה". העתקת קהילות ממקום למקום, ממחוז למחוז וממדינה למדינה היה הזן נפרץ לאורך-ההסטוריה, מימי הבינים ועד המאה העשרים. הבריחה מרדיפות ומפוגרומים וההגירה בהיקף של מליונים היתה התשובה והפתרון עד לתקופה הנאצית, ועד להשמדתן של קהילות ישראל באירופה. מכאן ואילך היו כל דרכי המאבק מעטים וחלשים, מוגבלים ובלתי יעילים, מאוחרים ובלתי מספיקים ועמדו ביחס הפוך לתוכניותיהם ותכסיסיהם הזדוניים של הנאצים.

הפער והחוסר ההתאמה בין התגובות הקלסיות — הדורון, התפילה המלחמה והבריחה — ובין שיטותיו הערמומיות של האויב הנאצי נבעו בעיקר מתוך הערכה בלתי נכונה ובלתי מציאותית, מחוסר הכרה או הכרה מאוחרת ביותר של אופיו האמיתי ושל יחודו המסוכן ותחבולותיו של הנאציזם. היהודים לא שיערו את כוונותיו האמיתיות ואת מטרותיו הסופיות של הצורר, ומחוסר השגה נבעה אזלת יד.

בשלב זה כדאי שנגדיר את ההפשטות ונראה מהו ההבדל העקרוני בין שונאי ישראל שבכל הדורות ובין המפלצת הנאצית; מהו יחודו של האויב שהופיע והתגלם בדמותה של תנועת הנאציזם?

לאחר הורבן הבית הראשון הוגלו היהודים בבלה; בחוסר כל נאלצו לנטוש את מולדתם ולנדוד כשבויי מלחמה לארץ לא להם. בכל זאת לא היה גורלם גרוע כל כך הודות ליחסו האוהד של מלך בבל לגדול האומה, לירמיהו הנביא. כתוצאה נוסדה בבבל תפוצה יהודית פורחת ומשגשגת.

מאוחר יותר, כאשר שרפו לגיונות טיטוס ואספסינוס את הבית השני והרסו את ירושלים הובלו אמנם היהודים בתהלוכת נצחון לשווקי עבדים, אך לא נרצחו בקנה מידה גדול.

גם הנצרות, שקנאתה ביהודים קנאת דת ואמונה, נתנה לאבותינו אפשרות להציל את הגוף במחיר הנפש, ולעתים אף הרשתה להציל את הנפש במחיר מקל הנדודים.

בימי המרידות של הקוזקים וההאידמקים, בימי חמלניצקי וגונטה, העדיפו הרוצחים את ברק הזהב והשאירו מקום ל„פדיון שבויים", וימי הפוגרומים העקובים מדם יהודי הרשו השלטונות הצארים למליוני בני עמנו להמלט ולהתבסס בארץ ישראל, בארצות הברית ובמדינות רבות אחרות.

לעומת כל אלה היתה מלחמת הנאצים ביהודים מלחמת שמד טוטלית! המשטר הנאצי בקש לעקור את הכל! מטרת היטלר לא היתה להכניע ולהשפיל את היהודי אלא למחות את שמו מתחת השמים, ללא תנאי וללא ברירה!

מהו הלקח ההסטורי שאותו צריכים אנו ללמוד מפרשת השואה ומהן המסקנות שאותן חייבים אנו להוציא מהנסיון המר בו נתנסינו בשנים הגורליות שבין 1939—1945?

א. לאחר יותר מאלף שנים של השפעה הצליחה הכנסיה במשימתה הקטלנית — לאחד את עמי אירופה הנוצריים להשמדת העם היהודי.

ב. למרות אלפיים שנות גלות, למרות הרדיפות והגזירות המתמידות, למרות ותודעה ההסטורית הכפולה, לא עלה בידינו לקדם ולמנוע את האסון הלאומי הטרגי והמקיף ביותר.

ג. בו בזמן שעמי אירופה המזרחיים, הפולנים והלטבים, הרוסים הלבנים והאוקריינים,הרומנים והסלובקים, ההונגרים והקרואטים, שיתפו פעולה עם התלינים הנאצים, נשארה אומה שלמה עם מליוניה האומללים בודדת ומתבוססת בדמיה, בהעדר כל עזרה ממשית מצדן של מעצמות המערב שוחרות החופש, השלום והשויון.

ד. הארגונים היהודיים העולמיים גילו אזלת־יד גמורה למניעת בואו של האסון המחריד והתוצאות הממשיות להצלת המובלים לכבשנים היו זעומות ביותר, אם לא אפסיות. יהודי העולם החופשי, למרות נסיונם, לא הצליחו להושיט עזרה לאחיהם שבתופת הנאצית.

ה. הישוב הארצישראלי (תחת שלטון זר אדיש) היה אף הוא בסכנה המאיימת מצידם של גיסותיו של הצורר שהגיע עד לשערי מצרים. בתקופה הטרגית ביותר לעמנו היו שערי ביתו הלאומי נעולים, ועל אף ששים הרבוא שבו לא היה הישוב היהודי מסוגל לבוא לעזרתם של המובלים לתאי הגזים.

ו. פעולות העזרה וההצלה כפעולתו העילאית של העם הדני ושל קבוצות נוצריות של כהני דת לא עמדו בשום יחס להיקף הרצח שבוצע לעיני העולם כולו ושעליו היו ידיעות מפורטות, מוקדמות ומדויקות ביותר.

ז. האודים המוצלים ניצלו אמנם בעקבות הנצחון של בנות הברית, אך אל לנו לשכוח כי לא בכדי להציל את יהודי אירופה יצאו בנות הברית למלחמה.

חקר השואה ומשמעותה משתרע לתחום רחב ביותר ומעלה קומפלקס ומורכב של בעיות על:

א. התנועה הנאצית, אופיה ומהותה, תכסיסיה ומטרותיה.

ב. הסטטיסטיקה הדמוגרפית הלאומית על הקהילות שחוסלו וקרבנותיהן שהועלו על המוקד.

ג. ארגונים היהודיים בעולם ומאבקם נגד היטלר; יהודי העולם החופשי ופעולותיהם להצלה.

ד. אומות העולם ומנהיגיהן, יחסן לעם היהודי. הכנסיה הנוצרית ואירגונים בינלאומיים אחרים ועמדתם כלפי היהודים בתקופת השואה.

ה. הפרובלמטיקה ההסטורית־פילוסופית והדתית והלקח ההסטורי של השואה לגבי עתידו של העם היהודי.

דעות מדעות שונות הושמעו בקשר לשואה ורוב צדדיה וצלליה, ובעיות שונות שנויות עדיין במחלוקת.

מכונים לאיסוף החומר הדוקומנטרי וחקר בעיות השואה הוקמו במרכזי העולם היהודי ואליהם התקשרו סופרים וחוקרים, ניצולי השואה, לעבודת מחקר ענפה ומסועפת. מבין החשובים והידועים שביניהם אזכיר את:

א. „יד ושם" שבירושלים.
ב. המכון ליהדות זמננו שליד האוניברסיטה העברית שבירושלים.
ג. המכון ההסטורי היהודי שבורשה.
ד. המכון לדוקומנטציה שבוינה ובפריז.

כן הוקמה גם „הקרן להנצחת תרבות ישראל" התומכת ומושיטה עזרה כספית למפעלי המחקר השונים העוסקים בחקר השואה ותקופתה. השואה ובעיותיה מעסיקה ותמשיך להעסיק את כל אלה המבקשים להשוף את סיבותיה ונסיבותיה, ולהסביר את התופעה ההסטורית העגומה והיקפה לפרטיה ודקדוקיה.

סוף דבר:

המרכז היהודי התוסס שבאירופה המזרחית הושמד. המרכז החדש במדינת ישראל הוא בעל משמעות וחשיבות הסטורית-פוליטית, לאומית ובינלאומית, רבה ביותר עבור העם היהודי. אולם מבחינה מספרית ומבחינת האפשרויות החומריות נמצא המרכז היהודי הגדול ביותר כעת בארצות הברית. האחריות ההסטורית לביצור האומה ולחישול כליה הארגוניים המוטלת על מרכז גדול זה מכרעת היא לעתידו של העם היהודי כולו. אחד התפקידים החשובים ביותר העומד בפני מרכז זה הוא חישול ההכרה והתודעה ההסטורית.

חישול זה לא נעשה ע"י בריחה מהלקח ההסטורי ומהמסקנות של השואה, אלא ע"י הקר והתמודדות עם בעיות ההסטוריה דרך בירור הבעיות המסובכות הקשורות לשואה ולתקופתה. עלינו להעמיק ולחקור, להתבונן ולהכיר את מציאות העולם שמסביבנו, את המציאות בה אנו חיים ואשר בה חייבים אנו להמשיך את המאבק לקיומנו. מוטל עלינו לפעול רק בהתאם למסקנות שאותן נוציא ממציאות זו. עלינו לברר את הסיבות שבגללן שילמנו מחיר לאומי-היסטורי יקר כל כך.

כמו כן עלינו לערוך מאזן הסטורי של יחסינו עם העמים, לפתוח בויכוח ההסטורי על עמדתן של האומות כלפינו ובבירור ההסטורי של עמדתה ויחסה של הכנסיה הנוצרית כלפי עם ה' במרוצת ההסטוריה בכלל ובתקופת השואה בפרט.

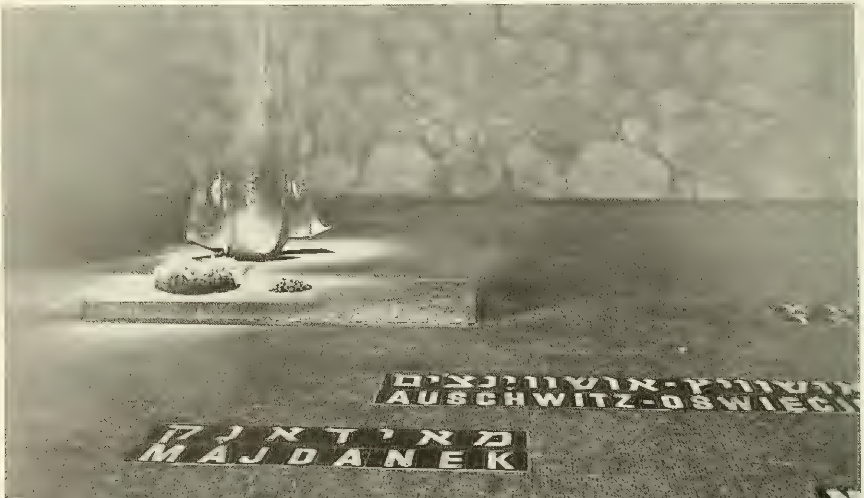
ולבסוף, עלינו להציג בכל חריפותה את האיומה שבשאלות: האם היתה השואה מעין גזירה מן השמים אשר לא היה בכוחנו להמנע ממנה ולמנוע אותה, או שהיינו יכולים לקדם את פניה ולמנוע את האסון על ידי ראיית הנולד מבעוד מועד? והאם מסוגלים היו המדינות וקברניטיהן להציל את הניתן להציל אם היו מגלים רצון לכך, או האם היו גם הם שבויי כה-פטאלי עליון? האם השואה היא תופעה הנכנסת לקטגוריה של בעיות ריאליות ונתונה להכרעה האנושית הרצונית, או שהיא שייכת לתחום העל-אנושי אשר אין לנו כל השפעה עליו והיא מסוג השאלות שחז"ל גמרו עליהן ב„תיקו"?

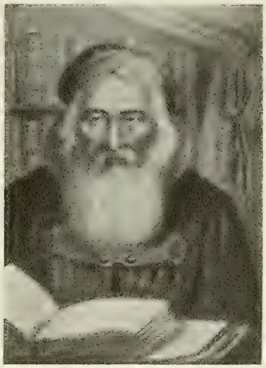
אנו חייבים את התשובה לשאלות אלו לדורות שהיו, לדור שהושמד, אך בעיקר לדור הצעיר ולבאים אחריו. מי יודע אם נוכל לתת את התשובות המתאימות, אך להתעלם מן השאלות אסור. חובה מוסרית היא לנו להציגן באורן המתאים.

מהו יחסו של בית המדרש למורים ומהו יחסה של הישיבה־אוניברסיטה לסוגיא הסטורית זו ששמה שואה? או ליתר דיוק, מה צריך להיות היחס לכל השאלות ולפרובלמטיקה הקשורות בשואה? האם אפשרי הוא לבטל את מה שקרה בין 1939—1945 ולהתיחס לכך כדברים שלא קרו מעולם, או שחייב גם מוסד נכבד זה לתת את דעתו לשואה ולכל מה שנובע ממנה לגבי עתיד עמנו ולהשוב על דרכי ההקשר והקישור בין תופעה הסטורית זו וחינוכו של הדור הצעיר לשם החדרת תודעת השואה?

לי נדמה כי אסור להתעלם מהלקה של שנות מלחמת העולם השניה. אדרבה, חייב הוא להיחרת עמוק בהכרתנו. התלמידים המתחנכים בין כתלי בית המדרש למורים ובמדורים האחרים של הישיבה־אוניברסיטה הם העילית המנהיגותית העתידה של יהדות ארצות הברית אשר על שכמה תהיה מוטלת האחריות ההסטורית לעתיד האומה הישראלית בכללותה. לכן, אינני רואה כיצד אפשר להכין ולהכשיר את הדור הצעיר ואת העילית הלאומית לקראת האחריות המכרעת שאותה יצטרך לשאת, כאשר מתעלמים מפרשת השואה ומבעיותיה.

השואה, בהיקפה, בממדיה ובמכלול בעיותיה ההסטוריות והלאומיות ובאימפלי־קציות הפילוסופיות והדתיות שלה היא אחת הסוגיות החשובות ביותר לעיון ודיון וזכותן כחומר חינוכי איננו מוטל בספק. לדעתי אין שום סיבה והצדקה לא לכלול הומר חינוכי זה בתוכנית הלמודים של בית המדרש למורים או במכללה של הישיבה־אוניברסיטה.

תפקיד בית המדרש בחיי עם ישראל

ע"פ ח. נ. ביאליק ב„היש את נפשך לדעת"

מאת: אשר גולדשמיד

בטבור החצר בצדי הכביש לא רחוק ממרכז העיר נראה לעינינו בית קטן ונמוך. בפנים, חדש בגודל בינוני מוקף ארבעה קירות מסוידים למחצה וכמה חלונות מותקנים בו. קרני השמש חודרות פנימה ומאירות את חשכת החדר. קולות בוקעים מכל פינה ומפריעים את הדממה. פה ושם בחורים מגודלי זקן, צעירים ומבוגרים, יושבים ליד גמרות פתוחות ולומדים בכוונה עצומה. חבורות חבורות לומדים ביחד, מתווכחים על ענין מסוים. מחלוקת גדולה פרצה ביניהם, והנה הולכים הם לשאול את המרא דאתרא שיכריע בוויכוח. בחורים מסתובבים הלוך ושוב כדי להחם את בשרם מרוב הקור ולהתעמק בלימוד.

כך היה מראה בית המדרש לפני כחמישים שנה.

בחורים כאלה הם עתידנו כרבני ישיבות. גדולי הדור וראשי הישיבות הם אשר יחזיקו את העם ביהדותו ובתמימותו, הם אשר יסדירו את החינוך המוסרי בקרב העם ורוחניותו נשגבה לחיזוק הדת. הם ורק הם, גידולי ביהמ"ד המשמש כעמוד תווך לחיזוק בתינו. את נפשם הם מוסרים על קידוש ד' ועל כבוד התורה ויהדותה. אם היה תינוק שנשבה בידי עכו"ם, או שנלכד בידי הצוררים והמיר דתו, מקומו החדש בין כותלי בית המדרש.

אולם, בנין בית המדרש בימינו, שלא כבעבר, הוא מפואר, ומפיק חם בכל. הדריו מלאים מפה לפה עם מורי דרך של הדור החדש, ובעזרת השם עבודה מסורה כזאת של בית מדרשנו תעלה מעלה מעלה את תפקידו החשוב למען החזקת חיי הדת וקיום האומה.

חמישים שנה להצהרת בלפור

מאת: מיכאל ארז

ההצהרה הבריטית של אהדה לשאיפות הציונות נמסרה ללורד ליאונל רוטשילד על ידי בלפור בתוקף תפקידו כשר החוץ של בריטניה במכתב משנת 1917. יובל שנים עברו מאז התפרסמה ההכרה של האמפריה הבריטית בציונות.

אנגליה היתה המדינה הראשונה להכיר בזכות ההיסטורית ובתנועה הציונית בארץ ובגולה אך בעקבותיה הלכו רבים. תודות למדיניות החוץ שמנהלת מדינת ישראל רכשה האומה הצעירה אהדת מדינות רבות המושיטות לה יד עזרה נאמנה.

רבים סוברים כי בריטניה הכירה בציונות מפאת עקרונות פוליטיים אנוכיים, ללא כל אהדה מוסרית אמיתית. אך אין זה מעלה ומוריד, כי ודאי שלא תנקוט בפעולה הנוגדת את קו מדיניותה.

יש האומרים כי ההצהרה באה כתוצאה של לחץ אנשי כספים יהודים שתמכו בתקציב המלחמה הבריטי. אך אין הדבר כך, כי אנשי ממון אלו לא הגו ברעיון הציוני וודאי שלא פעלו בכיוון למטרה זו.

בשנות מלחמת העולם הראשונה ניהל חיים וייצמן ז״ל (נשיאה הראשון של מדינת ישראל) את המעבדות הכמיות של מפקדת הצי הבריטי. ככימאי ממציא עשה שירות גדול לטובת מדינות הברית, בהמצאתו לייצר אציטון, הדרוש לתעשית חומר נפץ. פעולתו המדעית בה שירת את ענין המלחמה פתחה לפניו את הדרך למגע קרוב עם גדולי המדינאים הבריטים. וייצמן עבד למען פעולה מדינית מוגברת להרחבת והגברת הציונות ולשם הכרת זכויותיו ההיסטוריות של עם ישראל על ארצו. וייצמן שירת בעזרת המדע את הציונות, יבוא מי שיאמר כי צירוף המאורעות בבריטניה הוא רק מקרה. ודאי אין הדבר כך בנוגע לפעולתו המדעית של וייצמן בארץ. וייצמן גרם כי מדינת ישראל תגשים שאיפותיה ותבסס משקה, אם תכבוש את המדע והטכנולוגיה המתפתחים ללא הרף.

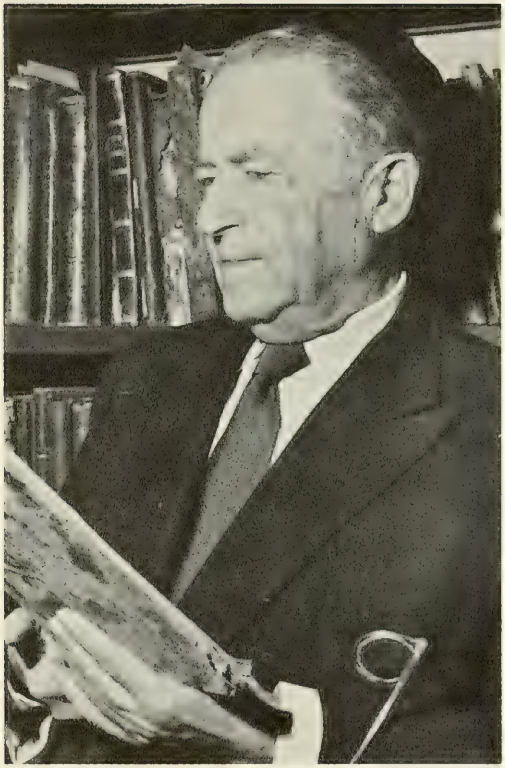
הערכות היסטוריות מדיניות על גורמי ההצהרה אינן מורידות מערכה, יש ללמוד מן המסקנות, כי תוצאות אפשר להשיג בעזרת עבודה מאומצת ושרשרת של פעולות ציבוריות למען רעיון ציוני, מדיני והסטורי.

1917 תל

1967 אביב

עגנון בין שני עולמות

מאת: ד"ר מאיר חבצלת

א. עגנון הוא היהדות גופא. הוא הלכה, אגדה, חריפות יהודית, קבלה, הסטוריה, דמיון וגם אדיקות יהודית. לעגנון גאוה יהודית. תמיד היה נאמן לדתו והלך באורח חיים של אבותיו. למרות ידידותו האינטימית עם אישים כמו דוד בן גוריון, חיים ויצמן וברל קצנלסון, ולמרות שזכה בפרס הספרות הגדול בעולם, לא השתנה האיש עגנון. נשאר הוא אותו עגנון הקדמון במכנסיו הקמוטים, כפתו הגדולה והליכתו האיטית. אין זה מקרה שעגנון הוא המחבר העברי היחיד שהקדיש שנים לחיבור אנתולוגיה של הלכה יהודית בשם „ימים נוראים", כי עבורו ההלכה, כמשמעותה המילולית, היא דרך חיים. בניגוד להרבה יהודים „ארכיאולוגיים" הנושאים את ירושתם כטבעות העץ, חי עגנון בגילו הרוחני את דורות העבר של למעלה משלשת אלפים שנה.

ב„ספר המעשים" הוא מכנה את עצמו בשני שמות סמליים: רבי יונתן אייבשיץ ורבי יעקב עמדין, שני המאורות הגדולים של המאה השבע-עשרה. בספורו הקצר „בבית אבא" הוא פוגש בדמיונו בחכמי התלמוד וצר לו מאוד להפרד מהם. דמויות שכיחות ביצירותיו הן: המשיח, רבי עקיבא וחכמי הקבלה.

ב. מדוע ולמה מתגעגע עגנון בצורה כה עזה לעבר? עגנון נולד עם תום תנועת השכלה אשר הרסה את הגיטו וקרא ליהודי להכנס אל העולם החיצוני ולשכוח את העבר. בסוף המאה התשע-עשרה עזבו רבבות צעירים יהודים את הגיטו. רבים מהם שבו מאוכזבים ומפוכחים. מחד, לא מצאו מקום בעולם הנכרי, ומאידך, לא יכלו להמשיך באורח החיים של אבותיהם. הניכור מלווה את היהודי בתקופה המודרנית ומשתקף ביצירתם של קפקא, ביאליק וברנר (השוואות בין קפקא ועגנון מעוררות את חמתו של האחרון המצביע בצדק על העובדה שיצירותיו פורסמו בשנת 1905, שנים אחדות לפני שהתפרסם קפקא).

כי. ד. ברקוביץ, חתנו של שלום עליכם, אשר כתב על הניכור בדור השני והשלישי של יהדות אמריקה כן גם לעגנון נראים היהודים שהזניחו את עברם כחיים בעולם זר ואבוד. ביצירתו הנפלאה והסמלית „התזמורת" מטפל הוא בנושא זה.

העלילה מתרחשת בערב ראש השנה. הספור מסופר בגוף ראשון. המחבר עסוק בהכנות ליום הקדוש. הוא הולך לבית סבו לטבול במקוה אך מוצא את הדלתות נעולות. בשובו הביתה הוא מכין לעצמו מרחץ אך מוטרד הוא בהזמנה לקונצרט באותו ערב, דהינו ליל ראש השנה. לאחר מאבק בנפשו מציע המחבר לאחיו להתרחץ באמבטי שהכין לעצמו ואילו הוא הולך עם עלמה יפה להאזין לקונצרט. בהגיעו אל אולם הקונצרטים הוא נוכח כי חברי התזמורות הם מכריו וידידיו ממקומות שונים. להפתעתו הרבה נוכח הוא כי „כל מנגן ומנגנת כל אחד מנגן לעצמו. ברם כל המנגינות כולן מצטרפות והולכות לשירה אחת. וכל מנגן ומנגנת מקושרים לכלי השיר שלהם. וכלי השיר מחוברים לרצפת הבית, וכל אחד ואחד סבור שהוא בלבד קשור ומתבייש הוא לבקש מחבירו שיתירנו. או אולי יודעים הם המנגנים שהם מחוברים לכליהם וכליהם מחוברים לקרקע, אלא שהם סבורים שמעצמם ורצונם הם וכליהם מקושרים ומעצמם ורצונם הם מנגנים".

התזמורת מסמלת את החברה המודרנית שלנו בה האדם מתנכר לחברו. כמדומה לנו כי אנו חופשיים בה בעת שבמציאות אנחנו רק עבדים לאדונים ומצייתים לפקודות אך בושים להודות בזה. כמדומים אנו כי בידנו לשחרר עצמנו אך זו הזיה בלבד.

אחיו ב„תזמורת" הוא ה„אני" הכפול של המחבר — זה שנשאר בעולם הישן. המקוה מסמלת את הטהרה, שכן „מקוה ישראל" הוא הכנוי לקב"ה עצמו. מה המקוה מטהר את ישראל כך הקב"ה מטהר את ישראל.

לדעת עגנון כל העוזב את העבר עוזב את מקור חייו; הבוגדים בעברם נענשים קשה ביצירותיו של עגנון.

הדמות המרכזית ביצירתו הגדולה של עגנון „תמול שלשום" היא זו של יצחק קומר. יצחק פורש מהקבוצה של המתישבים הצעירים אשר באו אתו לעבוד את אדמת ארץ ישראל ונעשה לצבע, מקצוע המסמל אדם ההי את חייו מבחוץ. בנסיונות נואשים למצוא לו אחיזה מצטרף הוא לקבוצה דתית קיצונית בירושלים, אך לשוא. אף ביניהם אין הוא מוצא את מקומו.

חברו האחרון הוא כלב. יצחק בוגד גם בחבר זה כאשר הוא כותב עליו באותיות גדולות שמו של רשע מקראי: „בלק". הכלב נרדף ע"י בני אדם ומשתגע. „בלק" נוקם את נקמתו ביצחק ונושכו. יצחק מת מכלבת.

ג. החלום תופס מקום חשוב ביצירתו של עגנון. לעגנון החלום הוא מציאותי יותר מהמציאות עצמה כי בו הוא מוצא אפשרות לאחד את הישן עם החדש, העבר עם ההווה. אפשר לדלג בו על דורות ולהיות בעולם של פנטסיה, מקום אשר הכל אפשרי בו. ברומן „אורח נטה ללון" עגנון מכין עצמו לחלום. ברי לו כי בלילה יחלום, וכך הוה:

„קודם שישנתי ידעתי שלילה זה לא יעבור עלי בלא הלומות, ומה שחשבתי נתקיים במלואו".

בחלום נראים לו החיים כרוחות מתים והמתים, לעומת זאת, חיים ופועלים: „בני אדם שמתו נדמו לי חיים וחיים נראו לי מתים". רבי עקיבא מלא חיים ומדבר עמו ואילו שכנו אותו רואה הוא כל יום בהקיץ, נדמה לו כמת, בחלום.

עגנון קובל על ימים ולילות ללא חלומות. בקלות מסוגל הוא לעבור לעולם החלום. „עדיין לא הייתי שרוי בעולם הזה, אבל ידעתי שאם אני מגביה את השמיכה ונותנה על ראשי יכולני ליכנס בו לעולם אחר בהרף עין". („המכתב").

בחלום ובדמיון הוא מגיע למצב של התפשטות הגשמיות: „עמדתי ופשטתי את בגדי ועליתי על מטתי — איני זוכר אם הייתי עצוב או שמח אבל זכורני שהרגשה אהרת שאין כל לשון שמחה או עצבות נאחזת בה הרגישה את לבי. אילו יצאתי אותה שעה מן העולם לא הייתי מצטער". (שם).

ד. שמות. „ויקרא האדם שמות". זהו האות הראשון של האינטליגנציה שגילה אדם.

בנתינת שמות ידם של יוצרים אמנים עליונה על ידם של הורים. שמות ילדי דמיונם של הסופרים הולמים את מעשיהם ותולדותיהם כשמלה. מה שאין כן בהורים הקוראים לילדיהם בשמות יפים בתקוה שגורלם יהלום את שמם, אבל אין כל ערובה בידם כי תפילתם תתקבל. אנשים רבים ישנם אשר שמם יפה וגורלם לא עלה יפה, כגון „חיים" שלא האריך ימים, או „סימן טוב" ו„מזל טוב" שאיתרע מזלם.

בספורי עגנון מקפל השם את גורל האדם. ב„הנדח" הגיבור הראשי „מנשה חיים" נכנע לאשתו המושלת בו. „מנשה חיים" פירושו חיים נשכחים. שם אשתו „טשרני קריינדיל" דהינו „כתר שהור". היא שדחתה האבן אחר בעלה הנדח. אייבשיץ פירושו „רחמנא ליצלן", כי אסון הוא לפגשו.

בסיפור הסמלי „בדרך" מובא המחבר לבית הכנסת ועולה לתורה בשמו המלא, סימן לעלית נשמה ותיקון שמו הפגום. „ואני שמואל יוסף ברבי שלום מרדכי הלוי עליתי לתורה במקום החבר שמואל לוי ששבק לנו חיים".

המנהיג וחכם הקהל ב„המכתב" הוא גדליה קליין הממזג בדמותו גדלות וענווה. יקותיאל נאמן הוא איש האלקים הנאמן. דמויות אחרות הנושאות שמות מורכבים שהם דבר והיפוכו ומסמלים ניגודים פנימיים הן: מר רייבאייזין (מגרדת) בעל הפנים החלקות, ומר קורין (נמוך) הגבוה ואיש המידות.

ה. הסמל. אמצעי חשוב ובעל משמעות רבה בספוריו של עגנון הוא הסמל. סמלים רבים לקוחים מן התנ"ך, התלמוד והמדרשים. סמל חשוב ביותר הוא המפתח. בתלמוד מופיע המפתח כנתון בידיו של הקב"ה. בידיו מפתח הפרנסה, מפתח המלחמה והשלום, מפתח הבריאות ואף מפתחות גן־עדן וגהינום.

המפתח בספורי עגנון מסמל את הגורל והזהות העצמית. ביצירתו האוטוביאו־גרפית **אורח נוטה ללון** קרוי אחד הפרקים בשם „המפתח”, ובו דן עגנון באבדן המפתח של בית המדרש מקור היינו.

סמלים אחרים בהם משתמש עגנון הם: בגדים, מים, חלון, טלית, **ציצית, ראיה ועורון**. לעגנון המציאותי, הריאלי, הוא רגעי ומשתנה ומשום כך בן חלוף. אך הסמל הוא אוניברסלי ואינו קשור בזמן ובזה מתבטאת יעילותו.

ו. העיירה היהודית, השטיטל, מקשרת עבר והווה. העיירה היא גן העדן האבוד וברבים מספוריו משמשת רקע מגוון, ביחוד כאשר נמצאת היא לפני עונת חגי תחילת השנה. ומשום מה? משום שבימי התשובה מבקש עגנון לשוב לעבר, למסורת ולמקור. בימים אלו שב עגנון על כנפי הדמיון אל העיירה העתיקה מכיון שאינו יכול למצוא שלוה לנפשו.

בדרך („ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך”) הוא ספור בעל שם סמלי רב משמעות. זה מעשה באדם היוצא למסעו ביום כפור. בהביטו מסביב רואה הוא את הרכבת ריקה ואין איש עמו מלבד נהג הרכבת. באפלה, בין ההרים, מאבדת הרכבת את דרכה והנוסע מוצא עצמו מהלך כשתרמיל על שכמו ומקל בידו, עד אשר מגיע הוא אל נקרת הצור, כמשה ואליהו בזמנם.

„שכבתי בנקרת הצור וציפיתי לבוקר. נטלו רגלי והתחילו הולכות. הגעתי אצל גן גדול מלא אילנות טובים. ביקשתי ליכנס ונתייראתי שמא יגערו בי שומרי הגן — נכנסתי ואינני יודע כיצד נכנסתי. הלכתי מאילן לאילן ומערוגה לערוגה עד שנתייגעתי ונפלתי מרוב הטורח. הה, הגנים, הנאים הללו שאנו רואים בחלום! גדולים הם מכל הגנים שבעולם וריח טוב מכל הריחות ואנו מהלכים בהם ללא שיעור ובלא סוף. תכלית הילוכנו בגנים אלו... ברם הריח שנדבק בנו כדאי לכל אותו הטורח. זה הריח שאפילו הזכרתו מחיה נפשות”.

עגנון לא היה רק מפארה של העירה כי אם גם מבקרה המר. בחשפו לפנינו את העיירה היא מנצל אמצעי ספרותי קלסי של בקורת החברה — הגבור הנודד. דון קישוטו של עגנון, רבי יודל, מגשים בדמותו את הטרגדיה של האב היהודי הלאה, המוכרח לעזוב את ביתו ומשפחתו ולנדוד מעיירה לעיירה כדי להוסיף כסף ולהשיא את בנותיו הרבות. (הכנסת כלה הלוא היא מהמצוות שאין להן שיעור).

עגנון מבקר בחריפות מרה את מעמד הקבצנים בעירה. הקבצן טוען בחוצפה: „הן גם הקבצנות מלאכה היא ככל המלאכות” („והיה העקוב למישור”). וכן סבור הקבצן: „הן גם הקבצנות מלאכה היא ככל המלאכות ולמה יגרע חלקי ולא אשתה ככל אומן יד ותופש מחט” (שם).

שבט ביקורתו מצליף ללא רחמנות גם על גב העשירים הקמצנים: „לא די שאינם נותנים לעני כלום הנה יתנו עליו קול או גם יגרשו אותו בחרפה באומרם: „איך נוכל לתת את עמלנו מנת כספנו” (שם).

גם על יחסם למשרת הרב מסקר עגנון. יש שירדו לחייו של דיין ומורה ההוראה מפחד „פן יתנהג ברבנות וימשוך אחריו את ההדיוטות ויקשה אח"כ להרכיב אלוף לראשו". הוא מספר את הבדיחה המרה של ליצני הדור האומרים: „מפני מה עירנו יוצאת בדיין? מפני שהיא מיוחסת ואי אפשר לבור לה אב בית-דין ראוי לה. כדרך הגרף פוטוצקי, שמרוב חשיבותו וייחוס אבותיו אינו מוצא אשה הוגנת ויוצא ידי חובתו בפלגשים" (שם).

נסיים במה שהתחלנו. יצירת עגנון היא בשר מבשרה וחלב מחלבה של היהדות. כל חייו הם ספור של אהבת ישראל ותורתו, כפי שמעיד הוא על עצמו: „זה שנה ומחצה פיניתי עצמי מכל העסקים בשביל ספרי רבותינו האחרונים שהייתי הוגה בהם".

הרגע הגדול בחייו הוא כאשר נפגש עם גאון ושר התורה: „אילו יצאתי אותה שעה מן העולם לא הייתי מצטער". בהזדמנות הוא מברך את „מי שמבקש טובתי יזכה לטובה שכזו".

(המלביה"ד, תלמידי מר אמנון נדבורני)

הרצאות מענינות במסגרת בית המדרש

שנה ראשונה

התקבלנו, בשעה טובה ומוצלחת... הרצאות מענינות על מנדלי מאת — פרופ׳ ליף... איחולים לתושבי הונגריה — מד״ר כרמלי... ד״ר אקסלרוד מתפלסף על הקוף המפרוסטרט... הרצאות מעניינות על ——— — מאת ד״ר הרשקוביץ... ד״ר איגוס — „יוונים נקבצו עלי״... הרצאות מענינות בתלמוד — מאת...

עוד שנה

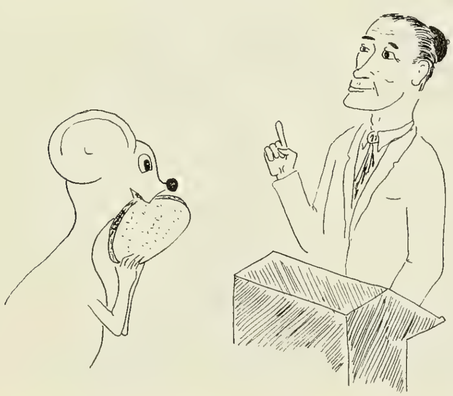
ד״ר איגוס — ציונים לאור החיסורים״... לכתתו של ד״ר חבצלת באים בתשע וחצי — כמו לבית המדרש הישיבתי... הרצאות מענינות על ——— — מאת ד״ר הרשקוביץ... ד״ר מרגלית מרצה על יהודי צ׳טנוגה... שתי נקודות בעד מחנאות:... ד״ר ברייאר מלמד כישוף.

ועוד שנה (?)

הרצאות מעניינות (?) על השירה המודרנית — מאת ד״ר ליף... ד״ר כרמלי מלמד (?) כיצד לזייף טכסטים עתיקים... ד״ר לאם משתדל (?) לתקן את נצוצות בית המדרש למורים... ד״ר ברייאר מביע (?) רעיונות בקשר למדור התנ״ך...

ועוד שנה...

השפעת היידיש על השפה הלטינית (או להיפך) — מאת ד״ר כרמלי... דרשות על „הלך הנפש של עכבר אוכל חמיץ״ — מאת הרב רם... „מוסדות החינוך היהודי באמריקה שקדמו למוסדנו״ — מאת ד״ר גרינשטיין... „סירוס השפה העברית בישראל״ — מאת פרופ׳ ליף... הרצאות מעניינות על ——— — מאת...

אחולי הצלחה וכל טוב למנהלנו המסור והברנו האהוב

ד"ר חיים ב. גרינשטיין

ד"ר אברהם איגוס
ד"ר א. ברודי
פרופ' נתן גולדברג
ד"ר אברהם דוקר
ד"ר מאיר הרשקוביץ
הרב ישראל וולגלרנטר
ד"ר גרשון חורגין
ד"ר מאיר חבצלת

ד"ר משה כרמלי
ד"ר נחום לאם
ד"ר יצחק מרגלית
חזן משה נולמן
פרופ' משה סילברמן
מר א. פרקר
ד"ר ר. רוזנברג

שרה מאיר, המזכירה

To

DR. HYMAN B. GRINSTEIN
Prof. Jewish History E.M.C., Y.C., B.R.G.S.

Congratulations and Best Wishes to

Our Esteemed and Admired Director

May your door continue to remain open to us for many years

as it has in the past, and may your words continue

to give meaning to our endeavors.

ISAAC HAGLER

STUDENTS—ERNA MICHAEL COLLEGE 1967

Congratulations to the

47th GRADUATING CLASS OF

THE TEACHERS INSTITUTE

from

MASMID—YESHIVA COLLEGE

YEARBOOK

Best Wishes to the

GRADUATES OF ERNA

MICHAEL COLLEGE

ברכה והצלחה

MR. and MRS.

ALFRED M. FRISCH

מזל טוב

לבננו, שלום נ"י

הרב ישעיהו והרבנית צביה רקובסקי

Compliments of

DR. and MRS. LOUIS KATZOFF

PARENTS OF JONATHAN

דרישת שלום חמה לכולכם

מבננו יונתן בצה"ל

A FRIEND OF

JOSEPH M. WIKLER

לבננו היקר יהודה

ברכת מזל טוב ועתיד מזהיר

משפחת הרב אלתר הילביץ M.A.

מנהל בימ"ד למורים ע"ש הרב אבידא

ובית המדרש לרבנים

יוהנסבורג, דרום אפריקה

In Honor of

DR. HYMAN B. GRINSTEIN

RABBI CHAIM ZIMBALIST

RABBI NORMAN LAMM

and

T.I.M. 1917-1967

מזל טוב

לחיים ראסמן

מהוריו ואחיו

Congratulations to

MARTIN FISCH

upon his graduation

MOM, DAD and GAIL

Congratulations and Best Wishes to

LOUIS KATZ

May he be a continued source of

pride and joy.

MR. and MRS. HARRY KATZ

and Family

Congratulations and Best Wishes to

Our Son

PHILIP

on his graduation

DR. and MRS. H. L. SHELNITZ

and Family

MR. and MRS. ABRAHAM BELL

in honor of

the graduation of their son

HAROLD

Compliments of

A FRIEND

SAMUEL and MICHAEL

LANDAU

הצלחה מרובה

לבננו היקר קלמן ג. שרמן

עם סיימו את בית המדרש למורים

אבא ואמא

In Honor of

A Dear and Good Friend

DR. HYMAN E. GRINSTEIN

ALEXANDER SINGER

Compliments of

MR. and MRS. FRED ZISQUIT

and Family

MIAMI BEACH, FLORIDA

BE 6-0133

J. BENJAMIN & SON INC.

Licensed Plumbers and

Heating Contractors

Authorized Dealer for

Brooklyn Union Gas Company

Brooklyn, New York

AL SACKS

Insurance

248 EAST 44th STREET

New York, N. Y. 10017

212-687-2972

Congratulations and Best Wishes

to Our Son, Brother and Uncle

BOB MARK

from

MOM, DAD, ESTHER, GERRY,

SAMMY, TZIPI, SONNY and KENNY

To

DR. GRINSTEIN

With Respect and Admiration

WILLIAM BERMAN

ברכה והצלחה

To Our Son

TULLY M. WALTER

MOM, DAD, JOSHUA, NINA,

YEHUDA and FRAN

Compliments of

MR. and MRS. JOSEPH GORDON

and Family

BALTIMORE, MD.

In Honor of
LOUIS NAROTSKY
from
MATTY, SHEILA and NAOMI

Mazol Tov to Isaac Hagler
CHOICE NATIONAL
KOSHER PROV. CO.
1100 UTICA AVENUE
Brooklyn, N. Y.
Under the Supervision of
RABBI S. WALKIN

Congratulations to Shlomo
from
Mr. and Mrs. Joseph Rosenberg
and
Mr. and Mrs. Ludwig Mandel

GUR-ARY
ISRAELI TRADING CORP.
Publishers and Importers of
HEBREW BOOKS AND NOVELTIES
3 ALLEN STREET
New York 10002 CA 6-0820

Compliments to
FRANK M. BRUECKHEIMER
from
MRS. B. NUSSBAUM
and
MR. and MRS. B. SELIG

In Memory of
SAMUEL and SARAH MELTZER
and their sons
DAViD and HARRY

יהא זכרם ברוך

DEMAND OIL CORPORATION
Fuel Oils - Oil Burners
1907 WHITE PLAINS ROAD
Bronx 62, N. Y.

Congratulations to
ZVI LEHRER
upon his graduation
from E.M.C.
MOM and DAD

BERNSTEIN-ON-ESSEX-STREET
135 ESSEX STREET
GR 3-3900
Kosher Chinese Food, Deli and
Rest. 10% Student Discount
Weekdays

ALEXANDERS
Strictly Kosher Restaurant
and Delicatessen
Catering for All Occasions
Take Home Foods Prepared

מנצלים אנו הזדמנות זו להודות מעל דפי ניר למנהלנו ד"ר חיים גרינשטיין על שיתוף הפעולה והאימון הרב שנתן בנו. אכן נוכחנו פעם נוספת בגדולתו של אדם נפלא זה.

מצטערים אנו מאד על התפטרותו, אך מנחמים אנו את עצמנו בידיעה שימשיך ללמד בבית הספר למוסמכים ויהיה קרוב למוסדנו.

דמותו תהיה חקוקה על לוח לבנו תמיד.

רב תודות לגברת גילה קופל על עזרתה בהדפסת המאמרים. תשואות חן, חן!

כמו כן מודים אנו למזכירה הנחמדה והמסורה, שרה מאיר, עבור מאמציה.
ואחרון אחרון חביב, פרופ' ליף אשר תרם מזמנו לתועלת השנתון. יזכהו ה' ל„ניר"ים רבים.

מערכת ניר תשכ"ז

איחולים לבביים ומזל טוב למסיימי תשכ"ז ולד"ר חיים ב. גרינשטיין, מנהלנו החביב והאהוב

מועצת תלמידים של בית המדרש למורים

יעקב שטערן, נשיא

יצחק האגלער, סגן נשיא

נפתלי ניומן, מזכיר־גזבר

מזל טוב

לניסן תימן

המשפחה

עתה

